

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «магістр»

на тему:

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІЗНИХ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ НА СЦЕНАРІЙ ЖИТТЯ В МАЙБУТНЬОМУ

Виконала:

студентка ІІ курсу магістратури, 61 групи

Вдовенко Ірина Миколаївна

Науковий керівник: канд. психол. наук, доцент

Гірченко Олена Леонідівна

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ	
1.1. Поняття батьківського виховання.....	5
1.2. Основні стилі батьківського виховання.....	9
1.3. Взаємозв'язок батьківського виховання та психічного розвитку дітей... 15	
1.4. Взаємозв'язок стилів батьківського виховання та сценарій життя дітей в майбутньому.....	19
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТИЛЯМИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯМ СЦЕНАРІЮ ЖИТТЯ ДІТЕЙ В МАЙБУТНЬОМУ	
2.1. Методи та методики дослідження	29
2.2. Характеристика вибірки дослідження.....	33
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	34
2.4. Психологічна підтримка дітей з різними стилями виховання.....	48
Висновки до другого розділу.....	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність теми. Взаємозв'язок батьківського виховання на формування особистості дитини та її майбутній життєвий сценарій є однією з найбільш значущих проблем сучасної психологічної науки. В умовах динамічних соціальних трансформацій, економічної нестабільності та інформаційного-технологічного прогресу, питання оптимального стилю виховання набуває особливої гостроти та актуальності.

Актуальність дослідження взаємозв'язку стилів батьківського виховання зі сценарієм майбутнього життя дитини зумовлена тим, що саме сімейне середовище виступає першим і найважливішим осередком соціалізації. Способи, якими батьки спілкуються з дитиною, встановлюють межі, підтримують чи контролюють її, формують уявлення про себе, інших людей і світ загалом. Неправильні або дисфункційні стилі виховання можуть стати джерелом внутрішніх конфліктів, підвищеної тривожності, заниженої самооцінки, що згодом відображається на якості міжособистісних стосунків, професійних орієнтаціях і життєвих стратегіях дорослої людини.

Життєвий сценарій, що вибудовується у дитячому віці, визначає не лише рівень домагань і уявлення про майбутні досягнення, а й те, як людина реагуватиме на труднощі, які ролі обиратиме в суспільстві, наскільки буде здатною до відповідальності та самостійного прийняття рішень. У сучасному суспільстві, де вимоги до психологічної гнучкості та адаптивності постійно зростають, вплив сімейного виховання на ці якості стає особливо значущим.

Сучасний стан дослідження проблеми характеризується значним науковим інтересом до взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та подальшими життєвими траєкторіями дітей. Фундаментальні дослідження Д. Баумрінда, А. Бандури, Дж. Боулбі заклали основи розуміння впливу різних підходів до виховання на психічний розвиток дитини. Роботи вітчизняних учених О. Карабанової, В. Століна, А. Співаковської розкривають специфіку батьківсько-дитячих відносин у контексті формування особистості.

Дослідження В. Бикова, Л. Шнейдер, О. Смирнової присвячені аналізу різних стилів виховання та їхнього впливу на соціальну адаптацію дітей.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та формуванням сценарію життя дітей в майбутньому.

Об'єкт дослідження – стилі батьківського виховання дитини.

Предмет дослідження – взаємозв'язок між різними стилями батьківського виховання та специфікою формування життєвого сценарію дітей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи батьківського виховання та класифікацію його стилів.
2. Дослідити концептуальні підходи до розуміння життєвого сценарію особистості.
3. Встановити специфіку впливу кожного стилю виховання на формування різних компонентів життєвого сценарію.
4. Провести емпіричне дослідження взаємозв'язку між стилями виховання та життєвими сценаріями.
5. Розробити практичні рекомендації для оптимізації виховного процесу в сім'ї.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз наукової літератури; опитування за стандартизованими методиками; спостереження, бесіда, методи математичної статистики для обробки емпіричних даних.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальна логіка побудови роботи забезпечує послідовний перехід від теоретичного обґрунтування проблеми до її емпіричного дослідження та практичних рекомендацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Поняття батьківського виховання

Батьківське виховання являє собою складний багатоаспектний процес цілеспрямованого впливу батьків на формування особистості дитини через систему взаємодій, що включають емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. Це фундаментальний соціальний інститут, який забезпечує первинну соціалізацію дитини та створює основу для її подальшого особистісного розвитку [5].

Теоретичне осмислення феномену батьківського виховання в сучасній психологічній науці спирається на різноманітні концептуальні підходи. Гніда Т. наголошує на важливості педагогіки партнерства у соціалізації дитини, особливо в контексті сучасних викликів [7]. Дослідниця підкреслює, що ефективне виховання базується на взаємодії всіх учасників освітнього процесу, включаючи батьків як ключових агентів формування особистості дитини.

Сутність батьківського виховання полягає у створенні оптимальних умов для розкриття потенціалу дитини, формування її ціннісних орієнтацій, моральних принципів та життєвих компетенцій. Цей процес характеризується неперервністю, систематичністю та індивідуальним підходом до кожної дитини з урахуванням її психофізіологічних особливостей та потреб [9].

Бондарчук О. у своїй праці з психології сім'ї розкриває багатогранність батьківського виховання як системи, що включає не лише передачу знань та навичок, але й формування емоційної зрілості, соціальної компетентності та моральних якостей особистості [5]. Автор зазначає, що успішність виховного процесу значною мірою залежить від здатності батьків адаптувати свої методи до індивідуальних особливостей дитини та мінливих соціальних умов.

Теоретичне осмислення феномену батьківського виховання базується на розумінні сім'ї як первинного агенту соціалізації, де формуються базові установки особистості щодо себе та навколишнього світу. У процесі батьківського виховання відбувається передача культурних цінностей, норм поведінки та соціальних ролей від покоління до покоління, що забезпечує культурну спадкоємність суспільства [4].

Важливою характеристикою батьківського виховання є його емоційна насиченість. На відміну від інших форм виховного впливу, батьківське виховання здійснюється в умовах глибокої емоційної прив'язаності між батьками та дітьми, що суттєво посилює його ефективність та довгостроковий вплив на формування особистості [11].

Дослідниця Кабанцева А. В. наголошує на важливості емоційної підтримки дитини в умовах напруження, що є невід'ємною складовою якісного батьківського виховання [11]. Дослідниця підкреслює, що здатність батьків забезпечити емоційну стабільність та безпеку дитини є фундаментальною умовою її здорового розвитку. Це включає не лише реагування на кризові ситуації, але й створення постійної атмосфери довіри та розуміння у сімейних стосунках.

Батьківське виховання включає декілька ключових компонентів. Перший компонент – когнітивний, який передбачає формування у дитини системи знань про світ, розвиток мислення та пізнавальних здібностей. Цей аспект включає не лише передачу фактичної інформації, але й розвиток критичного мислення, здатності до аналізу та синтезу отриманих знань [12].

Другий компонент – емоційний, що стосується розвитку емоційної сфери дитини, формування здатності до емпатії, емоційної регуляції та встановлення позитивних міжособистісних відносин. Карпенко А.О. у своєму дослідженні підкреслює роль дитячо-батьківських стосунків у розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку [12]. Автор зазначає, що якість емоційного зв'язку між батьками та дітьми є визначальним чинником формування здатності дитини розуміти та співчувати іншим людям.

Третій компонент – поведінковий, який включає формування навичок соціальної взаємодії, самоконтролю та адаптивної поведінки. Цей аспект виховання передбачає навчання дитини прийнятним формам поведінки в різних соціальних контекстах, розвиток саморегуляції та відповідальності за власні вчинки [13].

Четвертий компонент – ціннісний, що передбачає засвоєння моральних принципів, етичних норм та формування власної системи цінностей. Головаха Е. у своїх дослідженнях підкреслює важливість формування ціннісних орієнтацій у ранньому віці як основи для подальшого морального розвитку особистості [8].

Специфіка батьківського виховання також визначається його тривалістю та інтенсивністю. Цей процес розпочинається з моменту народження дитини і триває протягом всього періоду її перебування в сім'ї, що створює унікальні можливості для глибокого та всебічного впливу на розвиток особистості [19].

Сучасні дослідження підкреслюють важливість якості батьківсько-дитячих відносин для ефективності виховного процесу. Якість цих відносин визначається рівнем взаємного розуміння, довіри, поваги та емоційної підтримки між батьками та дітьми [27].

Психологічну дистанцію між членами родини як важливий показник якості розвитку суспільства розглядали у своїй роботі Третьякова Т. та Короход Я. [35]. Автори зазначають, що оптимальна психологічна дистанція забезпечує баланс між близькістю та автономією, що є необхідною умовою для здорового розвитку дитини. Надмірна близькість може призводити до порушення меж особистості, тоді як надмірна дистанція може спричинити емоційну депривацію.

Важливим аспектом розуміння батьківського виховання є його контекстуальність. Прудка А. досліджує вплив сучасних соціальних мереж на соціалізацію молоді, що підкреслює необхідність адаптації традиційних підходів до виховання до нових соціальних реалій [21]. Дослідниця зазначає,

що сучасні батьки мають враховувати вплив цифрових технологій та віртуального простору на формування особистості дитини.

Дослідники Пирог Г. та Коробко Д. у своєму дослідженні психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників підкреслюють різницю між дітьми, які виховуються у родині та у соціальних закладах [19]. Автори демонструють унікальність сімейного середовища як контексту для особистісного розвитку, що не може бути повністю замінений іншими формами виховання. Сидоркіна М. розглядає творчу взаємодію як засіб гармонізації сімейних стосунків, підкреслюючи важливість активної участі всіх членів сім'ї у виховному процесі [28]. Дослідниця зазначає, що творча діяльність може стати потужним інструментом зближення батьків та дітей, створюючи простір для взаємного розуміння та підтримки.

У своїй монографії Томчук С. та Томчук М. розглядають психологічні аспекти тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі, що має пряме відношення до сімейного виховання [34]. Автори підкреслюють, що емоційний клімат у сім'ї значною мірою визначає емоційну стабільність дитини та її здатність до адаптації в освітньому середовищі.

Науковиця Соловйова Т. досліджує особливості взаємин у сім'ях, які виховують дитину з інвалідністю, що розширює розуміння специфіки батьківського виховання в особливих умовах [30]. Дослідниця підкреслює необхідність адаптації виховних підходів до індивідуальних потреб дитини та важливість підтримки всієї сімейної системи в таких ситуаціях. Трофаїла Н. розглядає специфіку дитячо-батьківських відносин у молодшому шкільному віці, підкреслюючи важливість адаптації виховних підходів до вікових особливостей дитини [36]. Автор зазначає, що перехід дитини до школи вимагає перегляду сімейних стратегій виховання та врахування нових соціальних вимог.

Отже, батьківське виховання є комплексним і багатовимірним процесом, який охоплює емоційний, поведінковий та ціннісний вплив батьків

на розвиток дитини. Воно формує базові психологічні характеристики особистості, визначаючи напрям її подальшого становлення.

1.2. Основні стилі батьківського виховання

Авторитарний стиль батьківського виховання характеризується високим рівнем контролю з боку батьків при відносно низькому рівні емоційної підтримки та теплоти. Батьки, які дотримуються цього стилю, встановлюють жорсткі правила та вимоги, очікують беззаперечного їх виконання дитиною та рідко пояснюють мотиви своїх рішень [2].

Основною характеристикою авторитарного стилю є домінування батьківської влади над потребами та бажаннями дитини. Батьки вважають себе безумовними авторитетами, чиї рішення не підлягають обговоренню або оскарженню. Комунікація в таких сім'ях носить переважно односторонній характер: від батьків до дитини, без урахування її думки або почуттів [10].

У своєму дослідженні впливу дисгармонійних дитячо-батьківських стосунків на виникнення адиктивних схильностей у підлітковому віці Заїка В. підкреслює небезпеку авторитарного підходу [10]. Автор зазначає, що надмірний контроль та обмеження можуть призводити до формування компенсаторних механізмів, включаючи ризиковану поведінку та схильність до залежностей у підлітковому віці.

Виховні практики авторитарних батьків включають використання суворих покарань за порушення правил, обмеження самостійності дитини та мінімальну підтримку її ініціативи. Такі батьки часто застосовують фізичні покарання, позбавлення привілеїв та психологічний тиск як основні методи контролю поведінки дитини [1].

Емоційна атмосфера в авторитарних сім'ях часто характеризується напругою, страхом та недовірою. Діти в таких сім'ях відчувають постійний тиск щодо відповідності батьківським очікуванням та побоюються

висловлювати власні думки або потреби, що може призводити до пригнічення їхньої природної активності та творчості [7].

Науковиця Гніда Т. у контексті педагогіки партнерства підкреслює важливість врахування думки дитини у виховному процесі [7]. Дослідниця зазначає, що авторитарний підхід суперечить принципам партнерської взаємодії та може негативно впливати на розвиток самостійності та критичного мислення дитини.

Авторитарний стиль виховання часто пов'язаний з переконанням батьків про те, що жорсткий контроль є необхідним для формування дисципліни та відповідального ставлення до життя. Однак дослідження показують, що такий підхід може мати негативні наслідки для розвитку самооцінки, автономії та соціальних навичок дитини [29].

У дослідженні теоретичних аспектів впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітка Сичинська М. підкреслює важливість підтримуючого середовища для розвитку стійкості особистості [29]. Авторка зазначає, що авторитарний стиль може перешкоджати формуванню резильєнтності через обмеження можливостей дитини для самостійного подолання труднощів та розвитку внутрішніх ресурсів.

Діти, виховані в умовах авторитарного стилю, часто демонструють зовнішню покірність, але можуть мати внутрішні конфлікти та труднощі з формуванням власної ідентичності. Вони можуть відчувати складнощі в прийнятті самостійних рішень та покладатися на зовнішні авторитети для визначення правильної поведінки [35].

Специфіку формування психологічних меж особистості підлітків залежно від стилю сімейного виховання досліджує Савиченко О. [27]. Автор підкреслює, що авторитарний стиль може призводити до порушення здорового формування особистісних меж, що проявляється або у їх надмірній жорсткості, або у нездатності їх встановлювати в міжособистісних стосунках.

Ліберальний стиль батьківського виховання характеризується низьким рівнем контролю при високому рівні емоційної підтримки та прийняття.

Батьки, які практикують цей стиль, надають дитині значну свободу у виборі активностей та прийнятті рішень, уникаючи встановлення жорстких правил або обмежень [17].

Основною філософією ліберального виховання є віра в природну мудрість дитини та її здатність самостійно визначати правильний напрямок розвитку. Такі батьки вважають, що надмірний контроль може пригнітити творчість та індивідуальність дитини, тому вони намагаються мінімізувати свій вплив на її поведінку та вибори [21].

Комунікація в ліберальних сім'ях часто носить дружній та відкритий характер. Батьки готові обговорювати з дитиною різні питання, вислухати її думку та врахувати її побажання при прийнятті рішень. Однак така відкритість часто поєднується з нечіткістю границь та відсутністю послідовних правил [22].

Виховні практики ліберальних батьків включають мінімальне використання покарань, надання дитині права вибору в більшості ситуацій та підтримку її ініціатив незалежно від їх доцільності. Такі батьки часто уникають конфліктів з дитиною та намагаються задовольнити більшість її бажань [32].

У дослідженні стилів сімейного виховання та їх ролі у формуванні гендерних уявлень дітей дошкільного віку Малкович М. зазначає, що ліберальний стиль може призводити до розмитості гендерних ролей та очікувань [17]. Автор підкреслює, що відсутність чітких орієнтирів може ускладнювати процес гендерної ідентифікації дитини.

Водночас ліберальний стиль може створювати певні проблеми для розвитку дитини. Відсутність чітких правил та границь може призводити до розвитку імпульсивності, труднощів з самоконтролем та проблем з адаптацією до соціальних норм та вимог [15].

Дослідниця Колупаєва А. у своїй монографії підкреслює важливість структурованого підходу до виховання, особливо для дітей з особливими потребами [15]. Дослідниця зазначає, що надмірна свобода може бути

шкідливою для дітей, які потребують додаткової підтримки та керівництва у своєму розвитку.

Діти з ліберальних сімей часто мають високу самооцінку та творчі здібності, але можуть відчувати труднощі в ситуаціях, що вимагають дисципліни та послідовності. Вони можуть мати проблеми з виконанням обов'язків, дотриманням розкладу та досягненням довгострокових цілей [36].

У контексті впливу соціальних мереж на соціалізацію молоді Прудка А. підкреслює важливість батьківського керівництва у цифровому просторі [21]. Дослідниця зазначає, що ліберальний підхід до контролю за використанням дитиною інтернету може призводити до негативних наслідків, включаючи кіберзалежність та втрату зв'язку з реальним світом.

Дослідники Гончарова Н., Горбенко Ю. та Калюжна Ю. у своєму навчальному посібнику з психології розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці підкреслюють важливість балансу між свободою та відповідальністю [9]. Автори зазначають, що ліберальний стиль може ускладнювати формування відповідальності у підлітків, що є критично важливим для їхнього успішного переходу до дорослості.

Авторитетний стиль батьківського виховання поєднує високий рівень контролю з високим рівнем підтримки та емоційної теплоти. Цей стиль вважається оптимальним для здорового розвитку дитини, оскільки він забезпечує баланс між структурою та свободою, між вимогами та підтримкою [3].

Батьки, які практикують авторитетний стиль, встановлюють чіткі та розумні правила, але готові пояснити їх мотивацію та обговорити з дитиною. Вони очікують відповідальної поведінки від дитини, але враховують її вікові особливості та індивідуальні потреби при формуванні вимог [25].

Автор Безлюдний О. у своєму дослідженні ролі сім'ї в особистісному розвитку дитини підкреслює важливість демократичного підходу до виховання [3]. Автор зазначає, що авторитетний стиль сприяє формуванню

самостійної, відповідальної та емоційно зрілої особистості, здатної до адаптації в різноманітних соціальних ситуаціях.

Комунікація в авторитетних сім'ях носить двосторонній характер. Батьки не лише висловлюють свої очікування, але й активно слухають дитину, враховують її думку при прийнятті рішень та заохочують до вираження власних ідей та почуттів. Такий підхід сприяє розвитку комунікативних навичок та критичного мислення [26].

Виховні практики авторитетних батьків включають використання логічних наслідків замість довільних покарань, заохочення позитивної поведінки та надання дитині можливостей для самостійного вирішення проблем під батьківським керівництвом. Такі батьки поєднують твердість у принципових питаннях з гнучкістю в деталях [30].

Емоційна атмосфера в авторитетних сім'ях характеризується теплотою, взаємною повагою та довірою. Діти відчують себе прийнятими та цінними, що сприяє розвитку позитивної самооцінки та впевненості в собі. Водночас наявність чітких правил та очікувань допомагає дітям розвивати самоконтроль та відповідальність [31].

У своїй праці з психології сім'ї Бондарчук О. особливо підкреслює ефективність авторитетного стилю для формування здорових сімейних відносин [5]. Автор зазначає, що цей стиль створює оптимальні умови для розвитку довіри, взаємоповаги та емоційної близькості між батьками та дітьми, що є основою для здорового функціонування всієї сімейної системи.

Авторитетний стиль сприяє формуванню у дітей високого рівня соціальної компетентності, емоційної зрілості та академічної успішності. Діти з таких сімей зазвичай демонструють хорошу адаптацію до різних соціальних ситуацій та здатність до побудови здорових міжособистісних відносин [37].

Карпенко А. підкреслює роль авторитетного стилю у розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку [13]. Дослідниця зазначає, що поєднання підтримки та чітких очікувань створює оптимальні умови для розвитку

здатності дитини розуміти та співчувати іншим людям, що є основою для формування просоціальної поведінки.

Нехтувальний стиль батьківського виховання характеризується низьким рівнем як контролю, так і підтримки з боку батьків. Цей стиль представляє найменш сприятливі умови для здорового розвитку дитини, оскільки поєднує відсутність структури з браком емоційної теплоти та уваги [8].

Батьки, які демонструють нехтувальний стиль, виявляють мінімальний інтерес до життя дитини, рідко встановлюють правила або вимоги та не надають необхідної емоційної підтримки. Такі батьки часто зайняті власними проблемами або інтересами і розглядають виховання дитини як тягар [14].

У своїх дослідженнях психології людського життя Головаха Е. підкреслює критичну важливість емоційного зв'язку для здорового розвитку особистості [8]. Автор зазначає, що відсутність базової емоційної підтримки в дитинстві може мати довготривалі негативні наслідки для формування особистості та здатності до побудови здорових відносин у дорослому житті.

Основною характеристикою нехтувального стилю є емоційна відстороненість батьків від потреб дитини. Вони можуть забезпечувати базові фізичні потреби (їжа, одяг, житло), але ігнорують емоційні та соціальні потреби дитини в увазі, підтримці та керівництві [16].

Комунікація в нехтувальних сім'ях зведена до мінімуму та носить переважно функціональний характер. Батьки рідко цікавляться думками або почуттями дитини, не обговорюють з нею важливі питання та не надають зворотного зв'язку щодо її поведінки або досягнень [23].

Відсутність послідовних правил та очікувань створює хаотичне середовище, в якому дитина не може сформувати чітке розуміння соціальних норм та очікувань. Це може призводити до розвитку поведінкових проблем та труднощів з саморегуляцією [24]. У своєму дослідженні особливостей процесу виявлення схильності до гомогендерної сексуальної орієнтації Козачук О. підкреслює важливість підтримуючого сімейного середовища для

здорового розвитку сексуальної ідентичності [14]. Автор зазначає, що нехтувальний стиль може ускладнювати процес формування ідентичності та призводити до внутрішніх конфліктів.

Діти з нехтувальних сімей часто відчують емоційну депривацію та можуть розвивати різні форми дезадаптивної поведінки як спроби привернути увагу або справитися з емоційним болем. Вони можуть мати низьку самооцінку, проблеми з довірою та труднощі в побудові близьких відносин [38].

Ханко С. у своєму дослідженні детермінації психічного здоров'я школяра підкреслює критичну роль сімейного середовища для психологічного благополуччя дитини [37]. Автор зазначає, що нехтувальний стиль виховання є одним із найпотужніших факторів ризику для розвитку психічних розладів у дитячому та підлітковому віці.

Отже, основні стилі батьківського виховання суттєво відрізняються за рівнем емоційної підтримки, контролю та вимогливості, визначаючи якісні особливості взаємодії між батьками та дитиною. Кожен стиль створює специфічні умови для формування особистісних рис та соціальної поведінки. У зв'язку з цим далі ми розглянемо, яким чином різні стилі виховання впливають на психічний розвиток дитини та формування її емоційних, когнітивних і соціальних характеристик.

1.3. Вплив батьківського виховання на психічний розвиток дітей

Вплив батьківського виховання на психічний розвиток дітей є фундаментальним фактором формування особистості, що визначає траєкторії когнітивного, емоційного та соціального розвитку протягом всього життя. Сімейне середовище створює первинний контекст для розвитку психічних функцій дитини та формування базових психологічних структур особистості [6].

Когнітивний розвиток дитини значною мірою залежить від якості стимуляції, яку вона отримує в сімейному середовищі. Батьки, які активно взаємодіють з дитиною, читають їй, обговорюють різні теми та заохочують до пізнавальної активності, сприяють розвитку мовлення, мислення та пам'яті дитини. Навпаки, недостатня когнітивна стимуляція може призводити до затримок у розвитку пізнавальних функцій [9].

Науковці Гончарова Н., Горбенко Ю. та Калюжна Ю. підкреслюють важливість сімейного середовища для інтелектуального розвитку дитини [9]. Автори зазначають, що якість когнітивної стимуляції в сім'ї є одним із найпотужніших предикторів академічної успішності дитини та її подальших освітніх досягнень. Особливо важливим є період раннього дитинства, коли формуються базові когнітивні структури.

Емоційний розвиток дитини формується через систему емоційних взаємодій з батьками. Якість цих взаємодій визначає здатність дитини до емоційної регуляції, розуміння власних та чужих емоцій, а також формування емпатії. Діти, які отримують адекватну емоційну підтримку від батьків, розвивають більш стабільну емоційну сферу та кращі навички міжособистісного спілкування [12].

Дослідниця Кабанцева А. особливо підкреслює важливість підтримки дитини в умовах емоційного напруження [11]. Дослідниця зазначає, що здатність батьків забезпечити емоційну стабільність дитини в стресових ситуаціях є критично важливою для формування її психологічної стійкості та адаптивних механізмів подолання труднощів.

Соціальний розвиток дитини також критично залежить від моделей соціальної взаємодії, які вона спостерігає та засвоює в сім'ї. Батьки виступають першими вчителями соціальних навичок, демонструючи патерни поведінки в різних соціальних ситуаціях. Якість батьківського моделювання соціальної поведінки впливає на здатність дитини до співпраці, вирішення конфліктів та побудови здорових відносин з однолітками [13].

Автором Карпенко А. було детально досліджено роль дитячо-батьківських стосунків у розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку [13]. Автор демонструє, що емпатійні здібності дитини безпосередньо пов'язані з якістю емоційного зв'язку з батьками та їх здатністю моделювати емпатійну поведінку в повсякденних взаємодіях.

Формування самооцінки та особистої ідентичності дитини відбувається через систему зворотних зв'язків, які вона отримує від батьків. Позитивне ставлення батьків, визнання досягнень дитини та підтримка її зусиль сприяють розвитку здорової самооцінки. Навпаки, постійна критика, порівняння з іншими та ігнорування потреб дитини можуть призводити до формування негативного образу себе [27].

Савиченко О. досліджує специфіку формування психологічних меж особистості підлітків залежно від стилю сімейного виховання [27]. Автор підкреслює, що здатність встановлювати та підтримувати здорові психологічні межі є результатом адекватного батьківського моделювання та поступового розвитку автономії дитини в підтримуючому середовищі.

Розвиток саморегуляції та самоконтролю також значною мірою залежить від стилю батьківського виховання. Діти потребують структури та чітких границь для розвитку здатності контролювати свою поведінку та емоції. Водночас надмірний контроль може пригнічувати розвиток автономії та ініціативи [29].

У своєму дослідженні теоретичних аспектів впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітка Сичинська М. підкреслює важливість збалансованого підходу до виховання [29]. Автор зазначає, що оптимальний розвиток резильєнтності відбувається в умовах, коли дитина отримує достатню підтримку для подолання викликів, але водночас має можливість розвивати власні копінг-стратегії.

Вплив різних стилів виховання на психічний розвиток має специфічні особливості. Авторитарний стиль може сприяти розвитку зовнішнього локусу контролю, коли дитина покладається на зовнішні авторитети для

визначення правильної поведінки. Це може призводити до труднощів з прийняттям самостійних рішень та розвитком критичного мислення [35].

Науковці Третьякова Т. та Короход Я. розглядають психологічну дистанцію між членами родини як показник якості розвитку суспільства [35]. Автори підкреслюють, що порушення оптимальної психологічної дистанції може призводити до різноманітних проблем у розвитку особистості, включаючи труднощі з формуванням автономії або, навпаки, проблеми з емоційною близькістю.

Ліберальний стиль може сприяти розвитку творчості та самовираження, але водночас може призводити до труднощів з самоконтролем та адаптацією до соціальних норм. Діти з таких сімей можуть мати проблеми з виконанням обов'язків та досягненням довгострокових цілей [36].

У дослідженні дитячо-батьківських відносин у молодшому шкільному віці Трофаїла Н. підкреслює важливість адаптації виховних підходів до нових соціальних вимог [36]. Автор зазначає, що перехід дитини до школи вимагає перегляду сімейних стратегій та врахування необхідності розвитку самодисципліни та відповідальності.

Авторитетний стиль створює оптимальні умови для збалансованого психічного розвитку. Діти з таких сімей зазвичай демонструють високий рівень соціальної компетентності, емоційної зрілості та академічної успішності. Вони краще адаптуються до різних життєвих ситуацій та мають вищий рівень психологічного благополуччя [37].

Дослідник Ханко С. у своєму дослідженні детермінації психічного здоров'я школяра підкреслює роль збалансованого виховання у профілактиці психічних розладів [37]. Автор зазначає, що авторитетний стиль виховання є одним із найпотужніших захисних факторів для психічного здоров'я дитини, забезпечуючи оптимальний баланс між підтримкою та вимогами.

Нехтувальний стиль створює найбільш несприятливі умови для психічного розвитку. Діти з таких сімей можуть розвивати різні форми

психопатології, включаючи депресію, тривожність та поведінкові розлади. Вони також можуть мати труднощі з формуванням прив'язаності та побудовою довірливих відносин [38].

Довгострокові наслідки впливу батьківського виховання на психічний розвиток можуть проявлятися протягом всього життя людини. Ранній досвід взаємодії з батьками формує внутрішні робочі моделі відносин, які впливають на очікування від інших людей та стратегії поведінки в міжособистісних відносинах у дорослому віці [39].

Закордонні науковці Neppel T., Jeon S., Diggs O., Donnellan M. у своєму дослідженні позитивного батьківства та розвитку ефективного контролю підкреслюють важливість раннього досвіду для формування саморегуляції [39]. Автори демонструють, що позитивні батьківські практики в ранньому дитинстві мають довготривалий вплив на здатність дитини до самоконтролю та адаптації протягом всього життя.

Як зазначалося вище, Томчук С. та Томчук М. у своїй монографії розглядають психологічні аспекти тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі [34]. Автори підкреслюють, що стиль сімейного виховання значною мірою визначає емоційну регуляцію дитини та її здатність справлятися з негативними емоціями в освітньому середовищі.

Отже, батьківське виховання є одним із ключових чинників психічного розвитку дитини, оскільки саме у взаємодії з батьками формуються базові емоційні реакції, моделі поведінки, рівень самооцінки та здатність до саморегуляції. Аналіз наукових підходів показав, що якість батьківської підтримки, стиль взаємодії та характер вимог значною мірою визначають психологічне благополуччя дитини й її здатність до подальшої успішної соціалізації.

1.4. Взаємозв'язок стилів батьківського виховання та сценарій життя дітей в майбутньому

Концепція життєвого сценарію є однією з фундаментальних категорій сучасної психологічної науки, що дозволяє розуміти механізми формування життєвого шляху особистості та прогнозувати її майбутні поведінкові pattern. Життєвий сценарій представляє собою відносно стійку систему установок, переконань та поведінкових стратегій, що формуються в ранньому віці під впливом сімейного середовища та визначають основні напрямки розвитку особистості протягом всього життя [8].

Теоретичне обґрунтування поняття життєвого сценарію базується на розумінні того, що людська поведінка не є хаотичною, а підпорядковується певним внутрішнім програмам, які формуються в процесі ранньої соціалізації. Ці програми включають уявлення про себе, інших людей та світ загалом, а також стратегії досягнення цілей та реагування на різні життєві ситуації [22].

Структура життєвого сценарію включає декілька ключових компонентів. Перший компонент – це базові життєві позиції, які визначають загальне ставлення особистості до себе та навколишнього світу. Ці позиції формуються на основі ранніх взаємодій з батьками та можуть варіюватися від позитивних до деструктивних [9].

Другий компонент – це життєві рішення, які приймає дитина в ранньому віці щодо того, як їй слід поводитися та чого очікувати від життя. Ці рішення часто носять несвідомий характер, але мають потужний вплив на майбутню поведінку особистості [19].

Третій компонент – це драйвери або внутрішні спонукання, які мотивують особистість до певних дій та реакцій. Ці драйвери формуються під впливом батьківських повідомлень та очікувань і можуть як сприяти, так і перешкоджати особистісному розвитку [29].

Четвертий компонент – це заборони або обмеження, які накладає на себе особистість на основі негативних повідомлень, отриманих в дитинстві. Ці заборони можуть стосуватися різних сфер життя та суттєво обмежувати потенціал особистості [35].

П'ятий компонент – це дозволи або позитивні повідомлення, які дають особистості право на самореалізацію та досягнення цілей. Наявність таких дозволів є критично важливою для формування здорового життєвого сценарію [27].

Формування життєвого сценарію відбувається поступово, але найбільш інтенсивно цей процес проходить у віці від народження до шести років, коли дитина найбільш сприйнятлива до впливу батьківських повідомлень. Якість батьківсько-дитячих відносин у цей період багато в чому визначає характер майбутнього життєвого сценарію [12].

Важливою характеристикою життєвого сценарію є його самопідтримуючий характер. Особистість несвідомо прагне підтвердити свої ранні рішення та очікування, вибираючи такі ситуації та партнерів, які відповідають її внутрішній програмі. Це створює ефект самореалізуючого пророцтва, коли життєвий сценарій стає реальністю [13].

Розрізняють конструктивні та деструктивні життєві сценарії. Конструктивні сценарії сприяють особистісному зростанню, самореалізації та побудові здорових відносин з іншими людьми. Деструктивні сценарії, навпаки, обмежують потенціал особистості та можуть призводити до проблем у різних сферах життя [36].

Життєвий сценарій також має культурний контекст, оскільки формується не лише під впливом індивідуальних батьківських повідомлень, але й під впливом соціальних норм та очікувань. Це означає, що зміст сценаріїв може відрізнятися в різних культурах та історичних періодах [21].

Авторитарний стиль батьківського виховання створює специфічні умови для формування життєвого сценарію дитини, характеризуючись домінуванням контролю над підтримкою та нав'язуванням жорстких правил без урахування індивідуальних потреб дитини. Цей стиль формує особливий тип внутрішньої програми, що визначає майбутні стратегії поведінки та ставлення до світу [2].

Базові життєві позиції, що формуються в умовах авторитарного виховання, часто характеризуються недовірою до власних здібностей та перебільшенням значущості зовнішніх авторитетів. Діти в таких сім'ях засвоюють послання про те, що їхня цінність залежить від відповідності зовнішнім очікуванням, а не від внутрішніх якостей [1].

Життєві рішення, які приймають діти з авторитарних сімей, часто пов'язані з необхідністю уникнення покарання та отримання схвалення від авторитетних фігур. Ці рішення можуть включати відмову від власних бажань на користь зовнішніх вимог, страх перед прийняттям самостійних рішень та схильність до перфекціонізму [10].

Внутрішні драйвери, що формуються під впливом авторитарного виховання, часто включають потребу в постійному схваленні, страх критики та компульсивне прагнення до досконалості. Ці драйвери можуть мотивувати до високих досягнень, але водночас створювати внутрішню напругу та незадоволеність [34].

Заборони, які засвоюють діти з авторитарних сімей, можуть стосуватися права на власну думку, вираження емоцій, прийняття помилок та проявів творчості. Ці заборони суттєво обмежують спонтанність та автентичність особистості, призводячи до формування «фальшивого Я» [27].

Дозволи в авторитарних сім'ях часто обумовлені та залежать від відповідності певним стандартам. Дитина може отримувати дозвіл на успіх лише за умови дотримання всіх правил, що створює внутрішній конфлікт між потребою в автономії та страхом втратити любов [7].

Довгострокові наслідки авторитарного виховання для життєвого сценарію включають схильність до формування залежних відносин, труднощі з прийняттям рішень та низьку толерантність до невизначеності. Особи з таким сценарієм часто шукають сильних лідерів або авторитетні інститути, які могли б замінити батьківський контроль [37].

Професійна сфера осіб з авторитарним життєвим сценарієм часто характеризується прагненням до стабільності та ієрархічності. Вони можуть

добре функціонувати в структурованих організаціях, але відчувати труднощі в ситуаціях, що вимагають креативності та ініціативи [19].

Міжособистісні відносини таких осіб можуть характеризуватися схильністю до відтворення знайомих pattern влади та підпорядкування. Вони можуть або займати домінуючу позицію, копіюючи батьківську модель, або залишатися в залежній позиції, продовжуючи дитячу роль [26].

Емоційна сфера осіб з авторитарним життєвим сценарієм часто характеризується пригніченням спонтанних емоцій та переважанням раціонального контролю. Це може призводити до психосоматичних проблем та труднощів з емоційною близькістю [11].

Ліберальний стиль батьківського виховання створює кардинально відмінні умови для формування життєвого сценарію порівняно з авторитарним стилем. Характеризуючись високою підтримкою при низькому рівні контролю, цей стиль формує специфічні внутрішні програми, що визначають майбутні поведінкові стратегії дитини [17].

Базові життєві позиції, що формуються в умовах ліберального виховання, часто включають віру у власну значущість та право на самовираження, але водночас можуть характеризуватися нереалістичними очікуваннями від світу та інших людей. Діти в таких сім'ях засвоюють послання про свою особливість та право на задоволення власних потреб [32].

Життєві рішення дітей з ліберальних сімей часто пов'язані з уникненням обмежень та прагненням до максимальної свободи. Ці рішення можуть включати відмову від довгострокових зобов'язань, схильність до імпульсивності та труднощі з дотриманням правил і норм [21].

Внутрішні драйвери, що формуються під впливом ліберального виховання, часто включають потребу в постійній стимуляції, страх обмежень та компульсивне прагнення до нових вражень. Ці драйвери можуть сприяти творчості та інноваційності, але водночас створювати проблеми з концентрацією та завершенням справ [15].

Заборони в ліберальних сім'ях часто стосуються обмежень та дисципліни. Дитина може засвоїти заборону на відкладення задоволення, на прийняття авторитету інших та на визнання власних обмежень. Ці заборони можуть призводити до труднощів з самоконтролем та адаптацією до соціальних вимог [33].

Дозволи в ліберальних сім'ях зазвичай є широкими та безумовними, що може створювати ілюзію всемогутності. Дитина отримує дозвіл на самовираження, творчість та задоволення власних потреб, але може не отримувати достатніх навичок для реалістичної оцінки власних можливостей [18].

Довгострокові наслідки ліберального виховання для життєвого сценарію включають схильність до формування нарцисичних рис особистості, труднощі з прийняттям критики та низьку фрустраційну толерантність. Особи з таким сценарієм можуть мати завищені очікування від життя та інших людей [30].

Професійна сфера осіб з ліберальним життєвим сценарієм часто характеризується прагненням до творчих та неструктурованих видів діяльності. Вони можуть добре проявляти себе в інноваційних галузях, але відчувати труднощі з рутинною роботою та дотриманням дедлайнів [38].

Міжособистісні відносини таких осіб можуть характеризуватися схильністю до поверхневих зв'язків та труднощами з глибокою емоційною близькістю. Вони можуть мати багато знайомих, але відчувати складнощі з побудовою довгострокових партнерських відносин [28].

Емоційна сфера осіб з ліберальним життєвим сценарієм часто характеризується інтенсивністю переживань та схильністю до емоційної лабільності. Вони можуть бути дуже експресивними, але мати труднощі з емоційною регуляцією в стресових ситуаціях [14].

Авторитетний стиль батьківського виховання, що характеризується оптимальним поєднанням високого рівня підтримки з розумним контролем, створює найбільш сприятливі умови для формування конструктивного

життєвого сценарію. Цей стиль сприяє розвитку збалансованої особистості з здоровими стратегіями адаптації до різних життєвих ситуацій [3].

Базові життєві позиції, що формуються в умовах авторитетного виховання, характеризуються реалістичним та позитивним ставленням до себе та навколишнього світу. Діти в таких сім'ях засвоюють послання про власну цінність поряд з повагою до інших людей та розумінням взаємності у відносинах [25].

Життєві рішення дітей з авторитетних сімей зазвичай базуються на розумному балансі між власними потребами та вимогами реальності. Ці рішення включають готовність до співпраці, здатність до компромісів та орієнтацію на довгострокові цілі при збереженні гнучкості у виборі засобів їх досягнення [5].

Внутрішні драйвери, що формуються під впливом авторитетного виховання, включають мотивацію до досягнень поряд з здатністю насолоджуватися процесом. Ці драйвери сприяють формуванню внутрішньої мотивації та здатності до самостійної постановки цілей [39].

Заборони в авторитетних сім'ях є розумними та обґрунтованими, стосуючись переважно поведінки, що може зашкодити самій дитині або іншим людям. Дитина засвоює заборону на деструктивну поведінку, але зберігає право на самовираження та експериментування в безпечних межах [23].

Дозволи в авторитетних сім'ях є широкими та підтримуючими, даючи дитині право на власну думку, емоції та вибори в межах розумних обмежень. Ці дозволи сприяють формуванню автентичної особистості з високою самооцінкою [24].

Довгострокові наслідки авторитетного виховання для життєвого сценарію включають формування високої соціальної компетентності, емоційної зрілості та здатності до адаптації. Особи з таким сценарієм зазвичай мають реалістичні очікування від життя та здатні ефективно справлятися з викликами [4].

Професійна сфера осіб з авторитетним життєвим сценарієм характеризується збалансованим підходом до кар'єри з урахуванням як особистих інтересів, так і об'єктивних можливостей. Вони здатні як до лідерства, так і до командної роботи залежно від ситуації [31].

Міжособистісні відносини таких осіб характеризуються здатністю до глибокої емоційної близькості поряд з повагою до автономії партнера. Вони здатні будувати довгострокові та взаємно задовільні стосунки [6].

Емоційна сфера осіб з авторитетним життєвим сценарієм характеризується емоційною стабільністю та здатністю до адекватного вираження почуттів. Вони володіють навичками емоційної регуляції та емпатії [16].

Нехтувальний стиль батьківського виховання, що характеризується низьким рівнем як контролю, так і підтримки, створює найбільш несприятливі умови для формування життєвого сценарію дитини. Цей стиль часто призводить до формування деструктивних внутрішніх програм, що можуть мати серйозні довгострокові наслідки для розвитку особистості [8].

Базові життєві позиції, що формуються в умовах нехтувального виховання, часто характеризуються глибокою недовірою до світу та низькою самооцінкою. Діти в таких сім'ях засвоюють послання про власну непотрібність та ненадійність оточуючих людей, що формує песимістичний погляд на життя [37].

Життєві рішення дітей з нехтувальних сімей часто пов'язані з виживанням та самозахистом. Ці рішення можуть включати рішення не довіряти іншим людям, не показувати власну вразливість та покладатися виключно на себе в досягненні цілей [20].

Внутрішні драйвери, що формуються під впливом нехтувального виховання, часто включають компульсивну потребу в увазі та прийнятті поряд з глибоким страхом відкидання. Ці суперечливі драйвери можуть призводити до непослідовної поведінки та внутрішніх конфліктів [9].

Заборони в нехтувальних сім'ях часто стосуються базових потреб дитини у любові, увазі та підтримці. Дитина може засвоїти заборону на прояв слабкості, на вираження потреб та на довіру до інших людей. Ці заборони суттєво обмежують здатність до близьких відносин [29].

Дозволи в нехтувальних сім'ях часто є хаотичними або взагалі відсутні, що не дає дитині чітких орієнтирів для розвитку. Відсутність позитивних повідомлень може призводити до формування відчуття безнадійності та безсилля [35].

Довгострокові наслідки нехтувального виховання для життєвого сценарію включають високий ризик розвитку психологічних проблем, труднощі з формуванням прив'язаності та схильність до деструктивної поведінки. Особи з таким сценарієм можуть мати проблеми в усіх сферах життя [11].

Професійна сфера осіб з нехтувальним життєвим сценарієм часто характеризується нестабільністю та труднощами з довгостроковим плануванням. Вони можуть мати проблеми з підтриманням робочих відносин та дотриманням професійних зобов'язань [22].

Міжособистісні відносини таких осіб часто характеризуються pattern наближення та відштовхування, страхом інтимності поряд з глибокою потребою в ній. Вони можуть мати історію нестабільних та конфліктних стосунків [12].

Емоційна сфера осіб з нехтувальним життєвим сценарієм часто характеризується емоційною дисрегуляцією, схильністю до депресії та тривожності. Вони можуть мати труднощі з розпізнаванням та вираженням власних емоцій [36].

Отже, стилі батьківського виховання мають прямий і довготривалий вплив на формування життєвого сценарію дитини, зумовлюючи її уявлення про себе, інших та світ у майбутньому. Різні моделі взаємодії з батьками закладають фундамент адаптивних або дезадаптивних сценарних установок,

які згодом визначають особистісний розвиток, життєві вибори та рівень психологічного благополуччя людини в дорослому віці.

Висновки до першого розділу

Розглянуті наукові підходи дозволили визначити батьківське виховання як багатовимірний процес, що охоплює емоційну, поведінкову та ціннісну взаємодію між батьками та дитиною. Саме цей процес формує базові психологічні параметри розвитку, включаючи самооцінку, емоційну стабільність, автономність та соціальну компетентність.

Проаналізовані стилі батьківського виховання засвідчили, що кожен з них по-різному впливає на психологічний розвиток дитини. Прийняття й кооперація сприяють формуванню здорової особистості, орієнтованої на автономність і самореалізацію. Натомість симбіотичний стиль, авторитарна гіперсоціалізація та фіксація на невдачах можуть призводити до підвищеної тривожності, залежності, труднощів у прийнятті рішень та схильності до негативних когнітивних установок. Це свідчить про ключову роль батьківських стратегій у формуванні психологічного благополуччя дітей.

Особливу увагу було приділено взаємозв'язку стилів виховання з сценаріями майбутнього життя. На основі наукових даних встановлено, що ранній досвід взаємодії з батьками стає фундаментом для формування життєвого сценарію: моделі ставлення до себе, інших та світу транслуються у дорослому віці через поведінкові й емоційні патерни. Позитивні стилі виховання формують адаптивні сценарії, що сприяють життєвій успішності, тоді як дезадаптивні – закладають ризики для формування внутрішніх обмежень і дисфункційних стратегій.

Отже, теоретичний аналіз підтвердив, що стиль батьківського виховання є одним із найважливіших чинників психічного розвитку дитини та визначає траєкторію її майбутнього життєвого сценарію. Це підкреслює необхідність уваги до сімейного виховання та розвитку психологічної

культури батьків як основи для гармонійного зростання й успішної соціалізації дитини.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТИЛЯМИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯМ СЦЕНАРІЮ ЖИТТЯ ДІТЕЙ В МАЙБУТНЬОМУ

2.1. Методи та методики дослідження

Для вивчення взаємозв'язку між різними стилями батьківського виховання та формування життєвого сценарію дітей було проведено емпіричне дослідження, що базувалося на змішаній методології з переважанням кількісних підходів. Дослідження мало описовий та кореляційний характер, що дозволило не лише виявити існуючі закономірності, але й встановити особливості взаємозв'язку між досліджуваними змінними.

Основним методом збору даних стало структуроване анонімне анкетування, що проводилося в дистанційній формі з використанням онлайн-платформ. Анонімність опитування була забезпечена для підвищення відвертості відповідей респондентів, особливо при оцінці деликатних аспектів сімейних відносин та особистих переживань.

Процедура дослідження включала декілька етапів. На підготовчому етапі було сформовано батарею психодіагностичних інструментів, адаптовано анкети для українськомовної аудиторії та проведено пілотне тестування на малій групі респондентів для виявлення можливих проблем у розумінні питань. На основному етапі проводилося безпосереднє збирання даних від респондентів згідно з визначеними критеріями вибірки.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс стандартизованих та адаптованих психодіагностичних інструментів, що дозволили всебічно оцінити як стилі батьківського виховання, так і характеристики життєвого сценарію респондентів.

«Тест-опитувальник батьківського ставлення» (А. Варга, В. Столін) є одним із найпоширеніших інструментів для дослідження особливостей взаємин між батьками та дітьми. Вона спрямована на виявлення системи ставлень, установок і поведінкових проявів, які характеризують стиль виховання в сім'ї. Методика дозволяє глибоко проаналізувати емоційний клімат у родині та ті послання, які дитина отримує від батьків, що згодом можуть впливати на формування її життєвого сценарію.

Мета методики: визначення типових форм батьківського ставлення до дитини, що проявляються через емоційні реакції, стиль взаємодії, систему вимог, контроль, підтримку та прийняття.

Структура методики:

Опитувальник складається з 61 твердження, на які респондент відповідає «згоден» або «не згоден». Обробка результатів дозволяє визначити п'ять основних шкал батьківського ставлення:

1. Прийняття-Відторгнення

Відображає міру емоційного прийняття дитини.

- Високі показники прийняття: тепло, любов, підтримка, позитивне сприйняття дитини.
- Високі показники відторгнення: емоційна холодність, критичність, незадоволення, схильність до покарання.

Ця шкала демонструє, наскільки дитина переживала безумовну любов, що є базовим елементом здорового життєвого сценарію.

2. Кооперація

Характеризує прагнення батьків співпрацювати з дитиною, підтримувати її ініціативи, довіряти їй, залучати до сімейних рішень. Високий рівень кооперації відповідає демократичному стилю виховання.

3. Симбіоз

Відображає ступінь надмірної опіки та злиття. Батько/мати прагне контролювати кожен аспект життя дитини, не дозволяє їй

діяти самостійно. Такий стиль може призводити до формування залежних життєвих сценаріїв та труднощів з автономністю у майбутньому.

4. Авторитарна гіперсоціалізація

Показує рівень жорсткого контролю, авторитарності, регламентації поведінки. Високі показники свідчать про обмеження свободи, домінування заборон і вимог. Це часто пов'язано з формуванням сценаріїв «я повинен», підвищеним почуттям провини, страхом помилки.

5. Ставлення до невдач (Фіксація на дитячих невдачах)

Оцінює схильність батьків звертати увагу переважно на помилки, критикувати, висувати завищені очікування. Такі батьківські послання формують у дитини невпевненість і сценарій «я – недостатньо хороший».

Додатково було розроблено авторську анкету респондента, спрямовану на комплексне вивчення життєвого сценарію особистості та чинників, що можуть впливати на його формування. Анкета складається з двох основних частин: демографічного блоку та психодіагностичного блоку, що охоплює ключові аспекти життєвих установок, поведінкових стратегій та емоційних патернів.

У Частині I подано демографічні питання, що дозволяють охарактеризувати вибірку за віком, статтю, сімейним станом, наявністю дітей та рівнем освіти. Цей блок допомагає визначити соціально-демографічні змінні, які можуть мати вплив на формування життєвого сценарію.

Частина II спрямована безпосередньо на дослідження життєвого сценарію особистості. Вона містить чотири підблоки:

- Установки щодо себе – відображають рівень самоприйняття, самоцінності та характерні способи взаємодії з власними потребами.
- Установки щодо світу та майбутнього – дозволяють оцінити загальний рівень довіри до світу, схильність до тривожних очікувань, автономність у прийнятті рішень та відчуття контролю над життям.

- Поведінкові тенденції – характеризують типові моделі поведінки, пов’язані з відповідальністю, униканням, завершенням задач та ініціативністю.
- Емоційні патерни – описують емоційну регуляцію, здатність до адаптації та вираження почуттів.

Окрему частину анкети складають відкриті запитання, які дають можливість отримати глибинну якісну інформацію про дитячі послання, батьківські фрази, ключові життєві орієнтири та чинники особистісного розвитку. Це дозволяє дослідити вплив раних сімейних сценаріїв на сучасні тенденції поведінки та мислення.

Два завершальні питання у форматі шкал оцінювання спрямовані на вимірювання суб’єктивного відчуття контролю над майбутнім та загальної задоволеності життям, що є важливими показниками життєвого сценарію та психологічного благополуччя.

Запитання анкети охоплюють ключові сфери, де проявляються наслідки стилів виховання: самооцінка, ставлення до світу, самостійність, емоційність, вибір поведінкових стратегій. Це дає змогу простежити, як досвід виховання впливає на сучасні установки та рішення людини. Поведінкові патерни, почуття провини, здатність завершувати справи, потреба в схваленні, ставлення до ризику – це саме ті характеристики, які формуються в дитячо-батьківських стосунках. Тому цей інструмент дозволяє виявити типові «сценарні» наслідки різних стилів виховання (авторитарного, демократичного, ліберального, індіферентного).

Отже, авторська анкета є інструментом, що поєднує кількісні та якісні методи збору даних і дозволяє отримати багатовимірну картину життєвого сценарію особистості у контексті її індивідуального досвіду та соціально-психологічних умов.

2.2. Характеристика вибірки дослідження

Вибірка дослідження була сформована за принципом доступності з урахуванням критеріїв включення та виключення, що забезпечили відповідність цілям дослідження. Загальний обсяг вибірки склав 90 осіб віком від 18 до 35 років, що відповідає періоду ранньої та середньої дорослості, коли основні паттерни життєвого сценарію вже сформовані, але ще можуть піддаватися модифікації.

Критеріями включення до вибірки були: вік від 18 до 35 років, виховання в повній сім'ї протягом перших 15 років життя, відсутність серйозних психічних розладів та добровільна згода на участь у дослідженні. Критеріями виключення були: виховання в неповній сім'ї, інтернатних закладах або прийомних сім'ях, наявність діагностованих психічних захворювань, вікові обмеження та відмова від участі в дослідженні.

Таблиця 2.1.

Соціо-демографічні характеристики вибірки дослідження

Характеристика	Категорія	Кількість респондентів, у %
Стать	Жінки	66,7%
	Чоловіки	33,3%
Вік	18-22 роки	22,2%
	23-28 років	43,3%
	29-32 роки	27,8%
	33-35 років	6,7%
Освіта	Вища	45,5%
	Незакінчена вища	33,3%
	Повна середня	17,8%
	Професійно-технічна	3,4%

Гендерний розподіл вибірки характеризувався незначним переважанням жінок, що складала 66,7% від загальної кількості респондентів, тоді як чоловіки становили 33,3%. Такий розподіл відображає загальну тенденцію більшої готовності жінок до участі в психологічних

дослідженнях, але не створював критичних дисбалансів для аналізу результатів.

За віковими характеристиками вибірка розподілялася наступним чином: 22,2% респондентів належали до вікової групи 18-22 роки, 43,3% – до групи 23-28 років, 27,8% – до групи 29-32 роки, та 6,7% – до групи 33-35 років. Такий розподіл забезпечив представленість різних етапів дорослості з переважанням молодого дорослого віку.

Освітній рівень респондентів характеризувався досить високими показниками: 45,5% мали вищу освіту, 33,3% – незакінчену вищу освіту, 17,8% – повну загальну середню освіту та 3,4% – професійно-технічну освіту. Високий освітній рівень вибірки може розглядатися як обмеження для генералізації результатів, але водночас забезпечував кращу рефлексивність респондентів при оцінці сімейних стосунків.

Сімейний стан респондентів також був врахований як важлива характеристика, що може впливати на сприйняття власного життєвого сценарію. 41,1% респондентів перебували у шлюбі або офіційних стосунках, 36,7% були самотніми, 20% перебували в неофіційних стосунках, та 2,2% були розлученими. Наявність власних дітей зафіксована у 27,8% респондентів, що дозволило врахувати досвід батьківства при аналізі результатів.

2.3. Аналіз результатів дослідження

З метою виявлення особливостей взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та формуванням життєвого сценарію особистості було проведено емпіричне дослідження. Аналіз охоплює узагальнення результатів дослідження, виявлення статистично значущих кореляцій між ключовими показниками, що дозволяє встановити специфічні закономірності впливу сімейного виховного середовища на подальші життєві установки, поведінкові патерни та емоційні особливості дорослих респондентів.

Аналіз результатів за методикою «Тест-опитувальник батьківського ставлення» дозволив виявити домінантні типи взаємодії батьків з дітьми, які характеризують емоційний клімат сім'ї, рівень контролю, підтримки та близькості у дитячо-батьківських стосунках. Отримані дані відображають загальні тенденції у виховних стилях, що переважають у дослідженій вибірці.

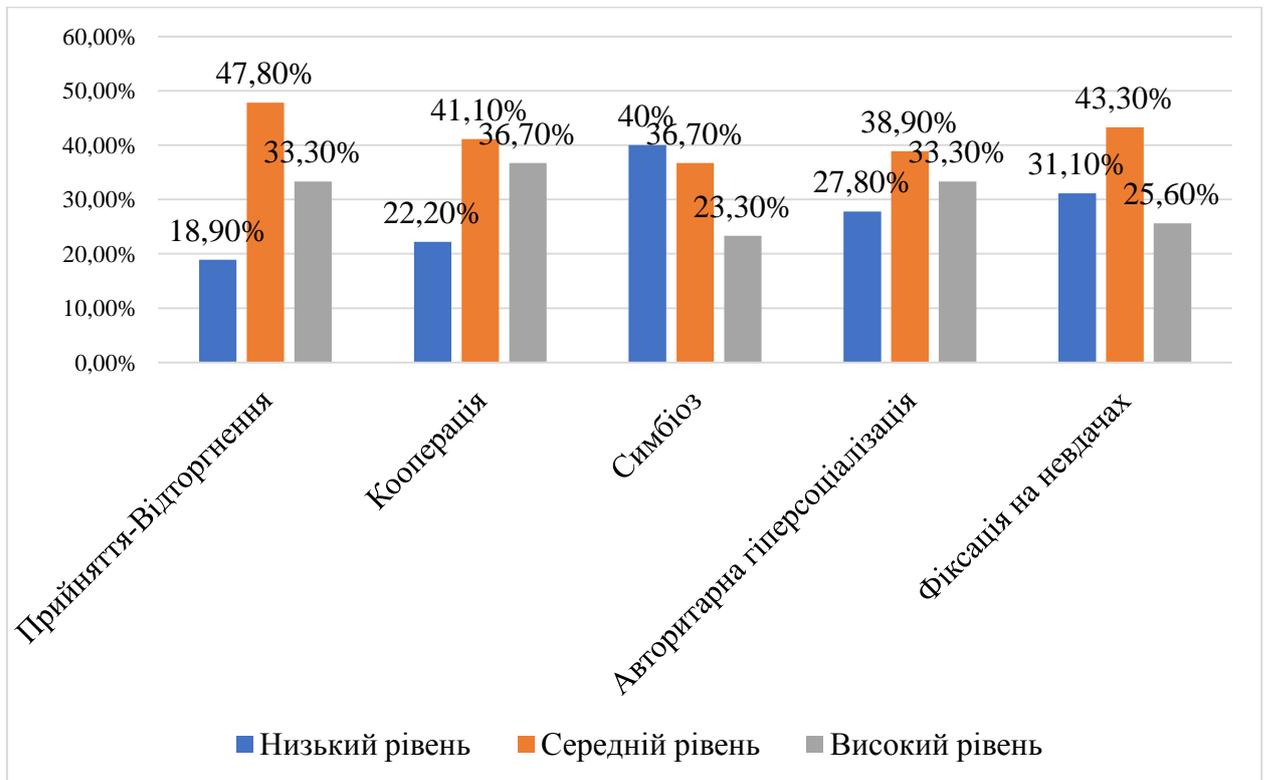

Рис. 2.1. Результати дослідження батьківського ставлення

Емпірично встановлено, що за шкалою «Прийняття-Відторгнення» переважає середній рівень показників (47,8 %), що свідчить про загалом стабільне та відносно позитивне емоційне ставлення з боку батьків. Високий рівень прийняття демонструють 33,3 % респондентів, що відображає теплі, підтримувальні та близькі стосунки у сім'ї. Водночас 18,9 % учасників відзначили низький рівень прийняття, що може свідчити про досвід емоційної дистанції, критики чи недостатньої підтримки, що є потенційним чинником формування менш адаптивних життєвих сценаріїв у дорослому віці.

Показники за шкалою «Кооперація» також демонструють переважання середнього рівня (41,1 %) та достатньо високий відсоток учасників із

високим рівнем кооперації (36,7 %). Це вказує на те, що значна частина респондентів росла в атмосфері співпраці, взаємної поваги та орієнтації батьків на розвиток самостійності дитини. Такі умови зазвичай сприяють формуванню конструктивних, автономних життєвих сценаріїв та підвищенню рівня відповідальності у дорослому віці. Лише 22,2 % опитаних продемонстрували низькі показники, що може свідчити про недостатність емоційної включеності або інтересу батьків до діяльності дитини.

Розподіл результатів за шкалою «Симбіоз» відзначається тим, що найбільша частка респондентів (40 %) має низький рівень симбіотичної взаємодії з батьками, що свідчить про надання дитині достатнього простору для автономного розвитку. Середній рівень характерний для 36,7 %, що відображає помірну опіку. Водночас 23,3 % учасників вказують на високий рівень симбіозу, тобто на надмірну опіку та контроль, що може формувати у майбутньому залежні життєві сценарії, труднощі у прийнятті рішень та підвищену потребу в зовнішньому схваленні.

Шкала «Авторитарна гіперсоціалізація» демонструє відносно рівномірний розподіл, хоча середні значення (38,9 %) дещо переважають. Це свідчить про часте використання у сім'ях досить жорстких правил, вимог та контролю. Високий рівень авторитарності, притаманний 33,3 % респондентів, може бути пов'язаний із вихованням у рамках суворої дисципліни, високих очікувань і чітких норм. Такі умови нерідко формують сценарії типу «Я повинен», підвищують рівень тривожності та схильність до перфекціонізму. Низький рівень авторитарності (27,8 %) говорить про більш гнучкий стиль виховання, що не передбачає надмірного контролю.

За шкалою «Фіксація на невдачах» результати показують, що найбільш поширеним є середній рівень (43,3 %), що може свідчити про помірні прояви критичності з боку батьків. При цьому 31,1 % мають низькі показники, тобто згадують дитинство як достатньо підтримувальне, без надмірного акценту на помилках. Високий рівень фіксації на невдачах (25,6 %) свідчить про батьківську орієнтацію на критику та постійне вказування на помилки, що

може призводити до формування сценарію неуспіху, внутрішніх заборон, заниженої самооцінки та страху помилитися у дорослому віці.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що для більшості респондентів характерним є помірно позитивний стиль батьківського ставлення, який поєднує прийняття, співпрацю та надання автономії. Водночас значна частина досліджуваних має досвід авторитарності, надмірної опіки або підвищеної критичності з боку батьків. Емпірично встановлено, що такі особливості можуть виступати вагомими чинниками у формуванні різних типів життєвих сценаріїв у дорослому віці, впливаючи на самооцінку, цінності, моделі поведінки та рівень особистісної автономії.

Далі представляємо результати аналізу відповідей респондентів за другою частиною авторської анкети, спрямованої на дослідження особливостей їхнього життєвого сценарію. Цей блок анкети дозволив оцінити установки щодо себе та світу, типові поведінкові стратегії, емоційні патерни, а також глибинні змістові елементи особистісного досвіду, що формувалися під впливом сімейного виховання. Отримані дані дали змогу комплексно описати специфіку життєвих орієнтацій, характерних для учасників дослідження, та виявити ті аспекти внутрішніх переконань і поведінки, які можуть бути пов'язані з особливостями батьківського ставлення у дитинстві.

Таблиця 2.2.

Установки щодо себе

Твердження	% позитивних відповідей
1. Я вважаю, що повинен(на) бути ідеальним(ою), щоб мене приймали	57,8 %
2. Мені важко визнавати власні потреби	46,7 %
3. Часто ставлю інтереси інших вище за свої	62,2 %
4. Відчуваю, що мої успіхи визначають мою цінність	54,4 %

Твердження «Я вважаю, що повинен(на) бути ідеальним(ою), щоб мене приймали» оцінює рівень перфекціонізму та орієнтації на зовнішнє

схвалення. Згода з ним вказує на внутрішній сценарій «будь кращим», «не роби помилок», характерний для авторитарного та гіперсоціалізуючого виховання. Такі респонденти зазвичай мають підвищені вимоги до себе, бо у дитинстві любов часто була умовною: «тебе люблять лише тоді, коли ти робиш все правильно».

«Мені важко визнавати власні потреби»: труднощі у прояві власних потреб свідчать про те, що у дитинстві їх систематично ігнорували або знецінювали. Це часто пов'язано з симбіотичними відносинами, коли потреби дитини підпорядковувались потребам батьків. Людина в дорослому віці може відчувати сором за свої бажання або вважати їх «неважливими».

Показник надмірної орієнтації на інших («Часто ставлю інтереси інших вище за свої») показує схильність до самопожертви та залежності від оцінок. Такий патерн формується у сім'ях із жорстким контролем або емоційним відторгненням, коли дитина вчиться здобувати схвалення, «бути зручною». У дорослому житті це виявляється у нездатності ставити кордони.

Твердження «Відчуваю, що мої успіхи визначають мою цінність» оцінює «сценарій досягнення»: людина відчуває власну цінність лише через досягнення, результати, активність. Такий сценарій часто формується у сім'ях, де батьки фокусуються на помилках або порівнюють із іншими. Це підвищує ризик емоційного вигорання та хронічної незадоволеності.

Отримані дані свідчать, що у значної частини респондентів сформовані перфекціоністичні тенденції та орієнтація на зовнішнє схвалення, що вказує на залежність їхньої самооцінки від оцінок оточення. Психологічні труднощі у визнанні власних потреб можуть бути наслідком симбіотичного або авторитарного стилю виховання, де індивідуальні бажання дитини часто ігнорувалися. Загалом ці установки створюють передумови для формування життєвого сценарію, у якому власні інтереси поступаються вимогам інших.

Таблиця 2.3.

Установки щодо світу та майбутнього

Твердження	% позитивних
------------	--------------

	відповідей
1. Мені здається, що світ – небезпечне місце	38,9 %
2. Часто очікую, що щось піде не так	47,8 %
3. Мені важко робити вибір без схвалення інших	41,1 %
4. Я вірю, що можу впливати на власне життя	66,7 %

Твердження «Мені здається, що світ – небезпечне місце» виявляє рівень базової довіри до світу. Негативна установка формується у сім'ях, де домінували заборони, страхи, надмірний контроль («будь обережний», «не ходи туди», «всі хочуть обманути»). В дорослому віці така людина обмежує себе, уникає ризику та нових можливостей.

Хронічне очікування негативу («Часто очікую, що щось піде не так») може бути пов'язане з тривожним стилем виховання або надмірною критикою з боку батьків. Це формує песимістичний сценарій: людина готується до найгіршого, бо в дитинстві це допомагало уникати покарання чи осуду.

«Мені важко робити вибір без схвалення інших» свідчить про залежність від зовнішнього контролю та недостатню автономність. У сім'ях з авторитарним стилем вибір дитини часто ігнорують або знецінюють, тому доросла людина відчуває невпевненість у власних рішеннях.

Твердження «Я вірю, що можу впливати на власне життя» оцінює внутрішній локус контролю. Наявність такої установки частіше характерна для осіб, вихованих у демократичних, підтримувальних сім'ях. Високі показники за цим твердженням свідчать про адаптивний, автономний життєвий сценарій.

Респонденти демонструють помірний рівень тривожності щодо майбутнього, що поєднується з відносно стійкою вірою у здатність впливати на власне життя. Це свідчить про певну внутрішню амбівалентність: з одного боку – занепокоєння та очікування негативних подій, з іншого – наявність базового почуття життєвої компетентності. Водночас залежність від

зовнішнього схвалення підсилює відчуття невпевненості та може впливати на прийняття рішень у дорослому житті.

Таблиця 2.4.

Поведінкові тенденції

Твердження	% позитивних відповідей
1. Часто беру на себе надмірну відповідальність	52,2 %
2. Уникаю конфліктів будь-якою ціною	58,9 %
3. Мені важко завершувати справи	33,3 %
4. Я легко надихаюся новими ідеями та готовий(а) діяти	61,1 %

«Часто беру на себе надмірну відповідальність»: такі особи несуть відповідальність за все – навіть за те, що від них не залежить. Це типовий сценарій «героїчної дитини», яку змалку навантажували обов'язками або рольовою відповідальністю («ти старший – відповідай»). У дорослому житті це призводить до перевантаження та труднощів з делегуванням.

Уникнення конфліктів характерне для людей, які в дитинстві переживали осуд або неприйняття за прояв емоцій. Авторитарні батьки формують переконання: «конфлікт – це небезпека», тому доросла особа уникає прямої розмови, боїться висловити незгоду.

«Мені важко завершувати справи»: така поведінка часто пов'язана з внутрішнім страхом помилки або оцінки. Людина відкладає завершення справ, тому що завершення – це момент підсумку, а він несе ризик критики. Це характерно для дітей, яких часто порівнювали або суворо оцінювали.

Позитивний, адаптивний показник «Я легко надихаюся новими ідеями та готовий(а) діяти» свідчить про відкритість, енергійність, здатність до дії. Формується в сім'ях, де заохочували ініціативність та творчість. Високі показники вказують на ресурсний компонент життєвого сценарію.

Отже, у респондентів простежуються схильність до гіпервідповідальності та уникання конфліктів, що часто формується в умовах надмірного контролю або високих очікувань батьків. Попри це, значна частина учасників проявляє ініціативність та готовність діяти, що свідчить про наявність конструктивних поведінкових стратегій. У цілому поведінковий профіль вибірки поєднує як адаптивні, так і напружені стилі реагування.

Таблиця 2.5.

Емоційні патерни

Твердження	% позитивних відповідей
1. Часто відчуваю провину без очевидної причини	44,4 %

2. Мені важко розслабитися	51,1 %
3. Я швидко адаптуюся до змін	56,7 %
4. Мені легко виражати свої почуття	47,8 %

Часте відчуття провини без очевидної причини – типовий наслідок виховання через докори та звинувачення («через тебе...», «ти завжди...»). Доросла людина несвідомо відтворює цю емоцію у повсякденному житті, навіть коли об'єктивних підстав немає.

Показник «Мені важко розслабитися» може бути чинником підвищеної тривожності та внутрішнього контролю. У сім'ях із жорсткими вимогами дитина звикає бути «напоготові», чекати зауважень або критики. У дорослому віці це перетворюється на постійну напругу.

Адаптивність є сприятливим психологічним показником. Вона частіше характерна для осіб, які мали досвід підтримки та безпеки у дитинстві. Висока адаптивність зменшує ризик формування жорстких, фаталістичних сценаріїв.

Здатність до відкритого емоційного вираження формується у сім'ях, де дозволяли говорити про переживання. Низькі показники за цим твердженням характерні для осіб із досвідом емоційної холодності батьків або виховання через критику.

Понад половина респондентів демонструє емоційну напругу, що проявляється у відчутті провини та труднощах із розслабленням, що може бути наслідком надмірної вимогливості або непослідовності батьківського ставлення в дитинстві. Водночас рівень адаптивності та здатність до емоційного вираження залишаються середніми, що свідчить про часткове збереження ресурсності. Загалом емоційні патерни респондентів відображають поєднання внутрішньої чутливості з потенціалом до психологічної гнучкості.

Найчастіше згадувані правила та послання з дитинства:

- «Будь чемним/слухняною», «не сперечайся з дорослими».

- «Ти повинен бути найкращим».
- «Не підводь сім'ю», «Старайся більше».
- «Не показуй слабкість».
- «Спочатку подумай про інших».
- «Усе треба робити правильно».

Аналіз цих відповідей дозволяє виявити ключові сценарні послання («драйвери» у транзакційному аналізі): будь досконалим, будь слухняним, намагайся, радуй інших, будь сильним. Ці послання прямо формують життєву стратегію дорослої людини.

Фрази батьків, які запам'яталися респондентам:

- «Ти можеш краще».
- «Що люди скажуть?»
- «Не роби помилок».
- «Я в тебе вірю» (меншою мірою, але також часто).

Фрази, що запам'яталися, – це емоційно значущі маркери виховного стилю. Вони часто репрезентують системні установки сім'ї. Їх аналіз дає змогу з'ясувати, які саме переконання трансливалися дитині протягом розвитку.

Найважливіші життєві цілі:

- стабільність і професійне становлення;
- гармонійні стосунки та створення сім'ї;
- самореалізація, розвиток і творчість;
- фінансова незалежність.

Перевага цілей, пов'язаних зі стабільністю та професійним розвитком, свідчить про прагнення респондентів до опори, структурованості життя та передбачуваності майбутнього. Це може бути реакцією на досвід надмірного контролю або непослідовності у вихованні, що формує внутрішню потребу компенсувати нестачу безпеки через досягнення та кар'єрну визначеність.

Цінність гармонійних стосунків і створення сім'ї часто пов'язана з пережитим досвідом взаємин у батьківській сім'ї. Для частини респондентів

така ціль може відображати прагнення відтворити позитивну модель сімейної взаємодії; для інших – навпаки, прагнення побудувати емоційно тепліші та співпрацюючі стосунки, ніж ті, які вони спостерігали в дитинстві.

Інтерес до саморозвитку, творчості та реалізації власного потенціалу вказує на сформованість автономних мотивацій та внутрішньої орієнтації на зростання. Наявність цієї категорії підтверджує тенденцію до активного життєвого сценарію та прагнення впливати на власний шлях, що корелює з високими показниками за твердженням «Я вірю, що можу впливати на власне життя».

Нарешті, прагнення до фінансової незалежності демонструє орієнтацію на самостійність і контроль над ресурсами, що може бути психологічною відповіддю на досвід обмеження автономії у дитинстві – як у контексті симбіотичного, так і авторитарного виховання.

У цілому аналіз відповідей свідчить, що життєві цілі респондентів переважно поєднують зовнішні соціально схвалювані орієнтири та внутрішні мотиваційні прагнення. Це вказує на певний баланс між автономією та впливом батьківських моделей, що відображається у формуванні індивідуального життєвого сценарію.

Що найбільше вплинуло на формування особистості:

- сімейні стосунки й виховання;
- досвід навчання;
- спілкування з однолітками;
- стресові події (переїзди, конфлікти, втрати).

Оцінка власного досвіду допомагає виявити домінуючі фактори розвитку: батьки, навчання, стресові ситуації, стосунки. Переважання згадок про сім'ю підтверджує ключову роль виховання у формуванні життєвих сценаріїв.

Таблиця 2.6.

**Середні значення за шкалами суб'єктивного контролю
та задоволеності життям**

Показник	Середній	Стандартне
----------	----------	------------

	показник	відхилення
Суб'єктивне відчуття контролю над майбутнім	3,4	$\pm 0,9$
Загальна задоволеність життям	3,6	$\pm 0,8$

Отримане середнє значення 3,4 суб'єктивного відчуття контролю над майбутнім свідчить про помірний рівень відчуття контролю над власним майбутнім серед респондентів. Це означає, що більшість учасників демонструють достатньо сформовану, але не завжди стабільну впевненість у власній здатності впливати на події свого життя. Значення не сягає високих показників, тож можна припустити, що частина опитаних переживає невпевненість, відчуття зовнішнього контролю або залежності від обставин чи думки інших.

Стандартне відхилення $\pm 0,9$ свідчить про досить широку варіативність відповідей. У вибірці представлено як учасників із низьким почуттям контролю (оцінки 1-2), так і тих, хто відчуває високий ступінь впливу на власне майбутнє (оцінки 4-5). Така різноманітність може відображати відмінності в умовах виховання, засвоєних у дитинстві стратегіях поведінки та індивідуальних життєвих підходах.

Загальна задоволеність життям (3,6) характеризує помірно-позитивний рівень суб'єктивної задоволеності життям. Це означає, що респонденти загалом оцінюють якість свого життя як більш задовільну, ніж ні, проте не як високу. Така тенденція притаманна вибіркам, де люди, з одного боку, відчувають певну стабільність, але, з іншого – мають нерозв'язані потреби або нереалізовані життєві очікування.

Стандартне відхилення $\pm 0,8$ свідчить про те, що думки респондентів щодо задоволеності життям менш поляризовані, ніж у випадку із суб'єктивним контролем. Більшість оцінок зосереджені поблизу середнього значення (3-4 бали), що говорить про відносну емоційно-психологічну стабільність групи та відсутність різких відмінностей між учасниками.

Отже, результати свідчать, що респонденти в середньому демонструють помірний рівень життєвої автономії та помірно-позитивний рівень задоволеності життям. Водночас значення стандартних відхилень підкреслюють, що установки щодо контролю за майбутнім є більш диференційованими, ніж оцінки задоволеності життям.

Такий розподіл показників може бути пов'язаний із різними формами батьківського виховання, які формують у дорослому житті певні стилі реагування, рівень упевненості в собі, здатність приймати рішення та загальний емоційний фон. Саме тому подальший аналіз кореляцій цих шкал зі стилями батьківського ставлення є важливим для розкриття механізмів впливу сімейного середовища на життєві сценарії особистості.

Емпірично встановлено, що життєвий сценарій більшості респондентів характеризується поєднанням автономних і залежних елементів: з одного боку – достатній рівень відповідальності, активності та віри у власний вплив на життя, з іншого – підвищена орієнтованість на схвалення, схильність до уникання конфліктів, перфекціонізм і певна емоційна напруженість.

Для більш глибокого розуміння взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та особливостями життєвого сценарію респондентів було проведено кореляційний аналіз. Якщо попередні результати дозволили описати окремі характеристики батьківського ставлення та індивідуальних установок, то кореляційне дослідження дає змогу виявити системні закономірності між цими змінними.

Таблиця 2.7.

Кореляційні взаємозв'язки між стилями батьківського виховання та показниками життєвого сценарію респондентів

Виявлені взаємозв'язки	Значущість кореляції
Прийняття – установки щодо себе	$r = -0,412, p \leq 0,05$
Прийняття – суб'єктивний контроль майбутнього	$r = 0,442, p \leq 0,01$
Прийняття – задоволеність життям	$r = 0,468, p \leq 0,05$
Кооперація – установки щодо себе	$r = -0,362, p \leq 0,01$

Кооперація – суб’єктивний контроль майбутнього	$r = 0,384, p \leq 0,01$
Кооперація – задоволеність життям	$r = 0,410, p \leq 0,05$
Симбіоз – установки щодо себе	$r = 0,320, p \leq 0,05$
Симбіоз – поведінкові тенденції	$r = 0,392, p \leq 0,05$
Симбіоз – емоційні патерни	$r = 0,310, p \leq 0,01$
Симбіоз – суб’єктивний контроль майбутнього	$r = -0,210, p \leq 0,05$
Авторитарна гіперсоціалізація – установки щодо себе	$r = 0,432, p \leq 0,05$
Авторитарна гіперсоціалізація – установки щодо світу	$r = 0,372, p \leq 0,05$
Авторитарна гіперсоціалізація – суб’єктивний контроль майбутнього	$r = -0,332, p \leq 0,01$
Авторитарна гіперсоціалізація – задоволеність життям	$r = -0,289, p \leq 0,05$
Фіксація на невдачах – установки щодо себе	$r = 0,392, p \leq 0,01$
Фіксація на невдачах – емоційна напруга	$r = 0,440, p \leq 0,05$
Фіксація на невдачах – суб’єктивний контроль майбутнього	$r = -0,358, p \leq 0,05$
Фіксація на невдачах – задоволеність життям	$r = -0,312, p \leq 0,01$

За результатами кореляційного аналізу виявлено низку значущих взаємозв’язків між стилями батьківського виховання та показниками життєвого сценарію респондентів. Зокрема, встановлено, що рівень прийняття дитини батьками негативно корелює з установками щодо себе ($r = -0,412, p \leq 0,05$), що може свідчити про те, що тепло та підтримка в дитинстві знижують схильність до самокритики та потребу в зовнішньому схваленні. Водночас позитивні кореляції прийняття з суб’єктивним контролем майбутнього ($r = 0,442, p \leq 0,01$) та задоволеністю життям ($r = 0,468, p \leq 0,05$) демонструють, що емоційна підтримка сприяє формуванню автономного життєвого сценарію, підвищує впевненість у власних силах та загальне психологічне благополуччя.

Кооперація батьків також виявилася значущим чинником, що впливає на життєві установки та благополуччя. Зокрема, виявлено негативний зв’язок кооперації з установками щодо себе ($r = -0,362, p \leq 0,01$), що свідчить про зменшення самокритики та залежності від зовнішнього схвалення. Позитивні

кореляції кооперації з суб'єктивним контролем майбутнього ($r = 0,384$, $p \leq 0,01$) і задоволеністю життям ($r = 0,410$, $p \leq 0,05$) вказують на те, що демократичне, співпраці спрямоване виховання підтримує розвиток впевненості та автономності.

Водночас високий рівень симбіозу у батьків корелює з установками щодо себе ($r = 0,320$, $p \leq 0,05$), поведінковими тенденціями ($r = 0,392$, $p \leq 0,05$) та емоційними патернами ($r = 0,310$, $p \leq 0,01$), що свідчить про формування залежних і гіпервідповідальних стратегій поведінки та підвищеної емоційної напруженості. Симбіоз негативно корелює із суб'єктивним контролем майбутнього ($r = -0,210$, $p \leq 0,05$), що демонструє обмеження відчуття автономності у дорослому віці через надмірну опіку батьків.

Авторитарна гіперсоціалізація виявила сильні позитивні кореляції з установками щодо себе ($r = 0,432$, $p \leq 0,05$) та світу ($r = 0,372$, $p \leq 0,05$), а також негативні зв'язки із суб'єктивним контролем майбутнього ($r = -0,332$, $p \leq 0,01$) і задоволеністю життям ($r = -0,289$, $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що жорсткий контроль і високі вимоги батьків формують перфекціоністські та тривожні установки, знижують автономність та впевненість у собі, що негативно впливає на загальне психологічне благополуччя.

Фіксація батьків на невдачах дитини також має значущий вплив на життєвий сценарій. Виявлено позитивний зв'язок із установками щодо себе ($r = 0,392$, $p \leq 0,01$) та емоційною напругою ($r = 0,440$, $p \leq 0,05$), а також негативні кореляції із суб'єктивним контролем майбутнього ($r = -0,358$, $p \leq 0,05$) та задоволеністю життям ($r = -0,312$, $p \leq 0,01$). Це може свідчити про те, що акцент на помилках і невдачах у дитинстві сприяє розвитку самокритичних, тривожних сценаріїв і зменшує відчуття особистої ефективності та задоволеності життям.

Загалом результати кореляційного аналізу демонструють, що позитивні, підтримуючі стилі виховання (прийняття та кооперація) сприяють формуванню автономних, ресурсних життєвих сценаріїв, тоді як надмірний

контроль, авторитарність, симбіоз та фокус на невдачах формують тривожні, перфекціоністські та залежні моделі поведінки та емоційного реагування.

2.4. Психологічна підтримка для дітей з різними стилями виховання

Діти, виховані в різних сімейних умовах, потребують диференційованої психологічної підтримки, що враховує специфічні особливості їхнього розвитку та потенційні проблемні зони. Розуміння зв'язку між стилями виховання та життєвими сценаріями дозволяє фахівцям розробляти більш ефективні інтервенції та профілактичні програми [8].

Для ефективного впровадження психологічної підтримки важливо враховувати специфіку стилю виховання, який визначав ранній досвід дитини та формував її життєвий сценарій. Різні стилі батьківського ставлення призводять до розвитку різних емоційних, когнітивних та поведінкових патернів, що зумовлює потребу у диференційованих підходах до психопрофілактики та психологічного супроводу. У таблиці 2.8. наведено рекомендації щодо психологічної підтримки дітей, структуровані відповідно до основних стилів виховання: прийняття та кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та фіксація на невдачах. Такий підхід дозволяє зорієнтувати фахівців на конкретні потреби кожної дитини та підвищити ефективність корекційно-профілактичної роботи.

Таблиця 2.8.

Психологічна підтримка для дітей з різними стилями виховання

Стиль виховання	Основні характеристики дітей	Рекомендована психологічна підтримка
Прийняття та кооперація	Високий рівень автономності, позитивна самооцінка, впевненість у власних силах, низький рівень тривожності	Підтримка самореалізації та творчості, розвиток навичок планування життєвих цілей, зміцнення впевненості у власних рішеннях, розвиток лідерських та

		організаційних компетенцій
Симбіоз	Залежність від схвалення інших, труднощі у прийнятті рішень, гіпервідповідальність, емоційна напруга	Розвиток автономності, вправи на самостійне вирішення проблем, навчання виражати власні потреби, зменшення тривожності через когнітивно-поведінкові методики, психологічне супроводження у прийнятті рішень
Авторитарна гіперсоціалізація	Перфекціонізм, страх помилки, тривожність, низький рівень контролю над майбутнім	Психотерапевтична робота над усвідомленням власних потреб, формування гнучких установок щодо помилок, розвиток навичок саморегуляції та стрес-менеджменту, тренінги з підвищення автономності та впевненості
Фіксація на невдачах	Самокритичність, страх невдач, тривожні очікування, низька задоволеність життям	Формування позитивної самооцінки, навчання конструктивному аналізу помилок, розвиток стрес-менеджменту, підтримка у встановленні реалістичних цілей та оцінці досягнень, психоедукація щодо помилок і невдач як ресурсів розвитку

Наступним етапом аналізу психологічної підтримки є деталізація рекомендацій залежно від конкретного типу стилю виховання, що часто виділяють у психологічній літературі: авторитарний, ліберальний, авторитетний та нехтувальний. Кожен із цих стилів формує у дитини специфічні установки, поведінкові та емоційні патерни, які впливають на розвиток автономності, самооцінки, здатності приймати рішення та адаптивності у соціальному середовищі.

Психологічна підтримка дітей з авторитарним виховним досвідом спрямована передусім на розвиток автономії, самостійності та впевненості в собі. Ці діти часто мають труднощі з прийняттям власних рішень, покладаючись на зовнішні авторитети та побоюючись помилок. Психологічна робота включає розвиток навичок самоаналізу, критичного мислення та прийняття рішень через поступове збільшення відповідальності за власні вибори [10].

Терапевтичний процес для таких дітей часто починається з створення безпечного простору, де вони можуть вільно висловлювати свої думки та почуття без страху осуду чи покарання. Використання ігрової терапії, арт-терапії та інших експресивних методів допомагає дітям навчитися виражати себе та досліджувати власну ідентичність. Особлива увага приділяється розвитку внутрішнього локусу контролю та віри у власні здібності [27].

Робота з емоційною сферою є критично важливою, оскільки діти з авторитарним вихованням часто мають пригнічені емоційні реакції та труднощі з розпізнаванням власних почуттів. Психолог допомагає дитині навчитися називати емоції, розуміти їх причини та знаходити здорові способи їх вираження. Техніки майндфулнесу та релаксації можуть бути корисними для зниження тривожності та розвитку емоційної регуляції [34].

Психологічна підтримка дітей з ліберальним виховним досвідом фокусується на розвитку самоконтролю, дисципліни та здатності до планування. Ці діти часто мають труднощі з відкладанням задоволення, дотриманням правил та досягненням довгострокових цілей. Психологічна робота включає навчання техніками тайм-менеджменту, постановки цілей та самомотивації [17].

Важливим аспектом роботи з такими дітьми є розвиток розуміння соціальних норм та очікувань, а також навичок адаптації до структурованих середовищ. Використання поведінкових технік, таких як системи винагород та наслідків, допомагає дітям навчитися саморегуляції. Групова терапія може

бути особливо корисною для розвитку соціальних навичок та розуміння впливу власної поведінки на інших [16].

Робота з реалістичністю очікувань є важливою частиною психологічної підтримки дітей з ліберальним вихованням. Ці діти часто мають завищені очікування від себе та інших, що може призводити до розчарувань та фрустрації. Психолог допомагає дитині розвинути більш реалістичне розуміння власних можливостей та обмежень, а також навчитися справлятися з невдачами [36].

Діти з авторитетним виховним досвідом зазвичай потребують найменшої психологічної підтримки, оскільки мають більш збалансований розвиток. Однак і вони можуть стикатися з віковими кризами, стресовими ситуаціями або специфічними проблемами. Психологічна робота з такими дітьми часто носить профілактичний характер та спрямована на підтримку їхніх сильних сторін і подальший розвиток потенціалу [39].

Основними напрямками роботи є розвиток лідерських якостей, креативності та соціальної відповідальності. Ці діти часто готові до складніших завдань та можуть виступати в ролі наставників для однолітків. Психологічна підтримка включає допомогу у визначенні життєвих цілей, розвитку талантів та підготовці до майбутніх викликів [5].

Найбільшій психологічній підтримки потребують діти з нехтувальним виховним досвідом, оскільки вони мають найвищий ризик розвитку психологічних проблем. Ці діти часто мають порушення прив'язаності, низьку самооцінку, труднощі з довірою до інших людей та схильність до ризикованої поведінки. Психологічна робота має бути комплексною та довгостроковою [9].

Першочерговим завданням є встановлення довірливих терапевтичних стосунків, що може бути складним через попередній негативний досвід дитини у відносинах з дорослими. Психолог повинен демонструвати послідовність, надійність та безумовне прийняття, поступово допомагаючи

дитині навчитися довіряти. Використання техніки корективного емоційного досвіду дозволяє дитині пережити нові, позитивні pattern взаємодії [13].

Робота з травмою є важливою частиною психологічної підтримки дітей з нехтувальним вихованням. Емоційна депривація та нехтування можуть спричиняти травматичні переживання, які потребують спеціалізованого лікування. Використання травма-інформованих підходів, таких як EMDR або соматична терапія, може бути корисним для опрацювання негативного досвіду [14].

Групова терапія та соціальні навички є критично важливими для дітей з усіма типами виховного досвіду, але особливо для тих, хто потребує розвитку міжособистісних навичок. Групове середовище надає можливість практикувати нові способи взаємодії в безпечній атмосфері під керівництвом фахівця. Діти можуть навчитися емпатії, співпраці та вирішення конфліктів через безпосередній досвід [6].

Сімейна терапія може бути корисною для всіх типів сімей, але підходи повинні бути адаптовані відповідно до специфічних проблем. Для авторитарних сімей акцент робиться на розвитку більш демократичних pattern взаємодії, для ліберальних - на встановленні більш чітких кордонів, для нехтувальних – на розвитку емоційної близькості та відповідальності [38].

Навчання батьків є важливою частиною комплексної психологічної підтримки. Програми батьківської освіти можуть допомогти батькам розвинути більш ефективні виховні навички та зрозуміти потреби своїх дітей. Особливо корисними є програми, що включають практичні вправи, рольові ігри та можливості для обміну досвідом з іншими батьками [2].

Профілактичні програми в школах та громадах можуть допомогти виявити дітей з ризиком розвитку проблем та надати їм своєчасну підтримку. Ці програми можуть включати скринінг психологічного стану дітей, навчання педагогів розпізнаванню ознак проблем та створення підтримуючої

мережі для сімей у складних ситуаціях. Раннє втручання є значно більш ефективним та менш витратним, ніж лікування вже сформованих проблем.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено комплексне емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та формуванням життєвого сценарію особистості в дорослому віці. Використання стандартизованих методик (тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги та В. Століна) у поєднанні з авторською анкетною дозволило отримати багатовимірні дані щодо когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів життєвого сценарію. Застосований інструментарій забезпечив достатній рівень валідності та надійності результатів.

Аналіз вибірки показав, що дослідження проведено на групі дорослих віком 18-35 років – періоду, у якому базові сценарні патерни вже усталені, але залишаються гнучкими до трансформації. Така вибірка є репрезентативною для виявлення впливів дитячого досвіду та дозволяє простежити тривалий ефект стилів виховання.

Отримані результати переконливо засвідчили, що прийняття та кооперація з боку батьків позитивно корелюють з вищими показниками суб'єктивного контролю, задоволеності життям і більш здоровими установками щодо себе. Дезадаптивні стилі – симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та фіксація на невдачах – асоціюються з підвищеною емоційною напругою, зниженим відчуттям впливу на власне майбутнє та меншою психологічною автономністю. Отже, сімейні взаємини виступають ключовим чинником у формуванні життєвого сценарію та подальших життєвих стратегій особистості.

Окремо було розроблено рекомендації щодо психологічної підтримки дітей, які виховуються в різних стилях батьківського виховання. Показано, що своєчасна корекція батьківських стратегій, розвиток емоційної чутливості

та формування здорових меж здатні значно зменшити ризики дезадаптивного сценарного розвитку. Це підкреслює важливість превентивної психологічної роботи та підтримки сімей для гармонійного розвитку майбутньої особистості.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати вплив різних стилів батьківського виховання на формування сценарію життя дітей та отримати важливі теоретичні й практичні результати.

Теоретичний аналіз підтвердив, що стиль батьківського виховання є одним із найбільш потужних чинників формування особистості дитини та її майбутнього життєвого сценарію. Встановлено, що стилі виховання створюють специфічні умови для розвитку різних аспектів особистості дитини, що в подальшому відображається на її життєвих виборах, стратегіях поведінки та загальному ставленні до світу.

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, можна стверджувати, що стилі батьківського виховання взаємопов'язані з формуванням життєвого сценарію особистості в дорослому віці. Найбільш сприятливими виявилися такі параметри батьківського ставлення, як прийняття та кооперація, які позитивно корелюють із суб'єктивним відчуттям контролю над майбутнім, задоволеністю життям та більш адаптивними установками щодо себе. Натомість симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та фіксація на невдачах асоційовані з підвищеною емоційною напругою, меншою автономністю та негативними когнітивними установками, що свідчить про їхній потенційно дезадаптивний вплив.

Отримані дані також показують, що значна частина респондентів демонструє тенденцію до самокритичності, надмірної відповідальності та уникнення конфліктів, що може бути наслідком вимогливого або суперечливого батьківського виховання. Установки «потрібно бути ідеальним», «інтереси інших важливіші», а також очікування негативних подій у майбутньому відображають сформований у дитинстві сценарій, який орієнтований на зовнішнє схвалення та страх помилок. Водночас високий показник віри у власний вплив на життя свідчить про наявність потенціалу для особистісної автономії та позитивних змін.

Кореляційний аналіз виявив чіткі взаємозв'язки між окремими стилями виховання та ключовими компонентами життєвого сценарію: суб'єктивним контролем, самооцінкою, емоційними та поведінковими патернами. Зокрема, прийняття й кооперація виступають захисними факторами, тоді як симбіоз, авторитарність і фіксація на невдачах створюють передумови для формування тривожності, невпевненості, зниженого контролю над майбутнім та меншої задоволеності життям. Це підтверджує системний характер впливу сімейного середовища на подальший розвиток людини.

Загалом результати дослідження свідчать про те, що життєвий сценарій формується як комбінація набутих у дитинстві моделей взаємодії та власних дорослих стратегій поведінки. Усвідомлення респондентами цілей на майбутнє – стабільності, розвитку, професійної реалізації – демонструє прагнення до самостійного конструювання життя, однак ефективність цього процесу значною мірою залежить від того, наскільки підтримувальним чи обмежувальним був стиль виховання. Це підтверджує важливість батьківського впливу як фундаментального чинника, що визначає траєкторію особистісного розвитку та довгострокові життєві стратегії.

Представлені рекомендації демонструють, що ефективна допомога дітям має базуватися на врахуванні специфіки стилю батьківського виховання, який формує фундаментальні емоційні, когнітивні та поведінкові патерни. Диференційований підхід забезпечує можливість адресно впливати на ті аспекти розвитку, які виявилися найбільш уразливими внаслідок певного стилю виховання – залежність, тривожність, перфекціонізм чи страх невдач.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням специфіки впливу стилів виховання на формування життєвого сценарію в різних культурних контекстах, дослідженням ролі додаткових чинників, таких як соціально-економічний статус сім'ї, структура сім'ї, особливості особистості батьків, а також розробкою ефективних методів корекції дезадаптивних життєвих сценаріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросюк В. Г., Суденко Ю. А. Проблема булінгу в сучасному юридико-психологічному просторі України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 216-220.
2. Баумрінд Д. Стили виховання та розвиток підлітків. Енциклопедія про підлітковий вік / за ред. Дж. Брукс-Ганн, Р. М. Лернер, і А. К. Петерсен. Нью-Йорк : Видавництво «Гарленд», 1991. 758 с.
3. Безлюдний О. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2011/2011_1_6.pdf (дата звернення: 17.08.2025).
4. Бодальов А. А. Психологія міжособистісних відносин. Київ, 2020. С. 27-39.
5. Бондарчук О. Й. Психологія сім'ї. Харків : НУА, 2018. 364 с.
6. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення: 17.08.2025).
7. Гніда Т. Б. Педагогіка партнерства з питань соціалізації обдарованої дитини з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 78-82.
8. Головаха Е. І. Психологія людського. Київ : Політвидав України, 2019. 56 с.
9. Гончарова Н. О., Горбенко Ю. Л., Калюжна Ю. І. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава, 2018. 342 с.
10. Заїка В. М. Вплив дисгармонійних дитячо-батьківських стосунків на виникнення адиктивних схильностей в підлітковому віці як соціальна проблема. Ужгород : Говерла, 2023. С. 50-54.

11. Кабанцева А. В. Підтримка дитини в умовах емоційного напруження : навчально-методичний посібник. Київ : КВІЦ, 2018. 136 с.
12. Карпенко А. О. Дитячо-батьківські стосунки як складова розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку. Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Полтава 27-28 квітня 2021 р.). Полтава, 2021. С. 108-112.
13. Карпенко А. О. Дитячо-батьківські стосунки як складова розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку. 2021. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%97%D0%B1_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.2021.pdf#page=110 (дата звернення: 17.08.2025).
14. Козачук О. А. Особливості процесу «виявлення» схильності до гомогендерної сексуальної орієнтації. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/3_2011/11.pdf (дата звернення: 27.08.2025).
15. Колупаєва А. А. Монографія. Київ : Педагогічна думка, 2021. 33 с.
16. Лесгафт П. Ф. Сімейне виховання дитини і його значення. Київ. С. 9-10.
17. Малкович М. М. Стили сімейного виховання та їх роль у формуванні гендерних уявлень дітей дошкільного віку. URL: <http://vuzlib.com/content/view/845/94/> (дата звернення: 17.09.2025).
18. Перші спроби пошуку в науковому просторі. *Особливості організації життєдіяльності дитини у сучасному дошкільлі* : зб. матеріалів 19-го всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Умань, 29 квіт. 2021 р.). Умань : Візаві, 2021. 207 с.
19. Пирог Г. В., Коробко Д. О. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників, які виховуються у родинах та соціальних закладах. Особистісне зростання в умовах трансформації

сучасного суспільства : монографія. Житомир : вид. О.О. Євенок, 2020. С. 166-187.

20. Прохорова О. Г. Сім'єзнавство. URL: https://stud.com.ua/53441/sotsiologiya/klasifikatsiya_stiliv_vihovannya (дата звернення: 22.08.2025).

21. Прудка А. В. Соціальні мережі як фактор соціалізації сучасної молоді. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 24 листопада 2020 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 80-91.

22. Психологічні особливості раннього дорослого віку. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452507/s-14?page=5> (дата звернення: 23.08.2025).

23. Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад.: Т.І. Неудачина ; відп. ред. О.Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2018. 76 с.

24. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології / за наук. ред. І.О. Луценко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 211 с.

25. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад. М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : Олександр Гаркуші, 2012. 616 с.

26. Руденок А., Ільницька І. Проблема дитячо-батьківських відносин у зарубіжній і вітчизняній психології. *Scientific Progressive Methods and Tools : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (Riga, Latvia. November 6-8, 2022)*. С. 82–85.

27. Савиченко О. В. Специфіка формування психологічних меж особистості підлітків в залежності від стилю сімейного виховання. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Запорізького національного

університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. № 1 (13).

28. Сидоркіна М. Ю. Творча взаємодія як засіб гармонізації сімейних стосунків. Київ : Нац. Академія пед. наук України – Інст-т соціальної та політичної психології, 2013. 82 с.

29. Сичинська М. Теоретичні аспекти впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітка. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2022. № 18 (63). С. 64-75.

30. Соловійова Т.Г. Особливості взаємин у сім'ях, які виховують дитину з інвалідністю. Actual trends of modern scientific research : the 7th international scientific and practical conference (Munich, Germany. February 14-16, 2021). Munich : MDPC Publishing. 2021. 676 с.

31. Стеченко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : Знання, 2005. С. 91-190.

32. Стрімке падіння народжуваності в Україні: чому вчені не чекають на «бебі-бум» після війни. URL: <https://tsn.ua/exclusive/strimke-padinnya-narodzhuvanosti-v-ukrayini-chomu-vcheni-ne-ochikuyut-na-bebi-bum-pislya-viyuni-2381401.html> (дата звернення: 17.08.2025).

33. Типи й стилі сімейних взаємин. URL: <https://studfile.net/preview/7304045/page:3> (дата звернення: 17.08.2025).

34. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. Вінниця : КВНЗ «ВАНУ», 2018. 200 с.

35. Третьякова Т.М., Короход Я.Д. Психологічна дистанція між членами родини як показник якості розвитку суспільства : монографія / за заг. ред. В.О. Лефтерова, А.С. Мельнікова. Київ : Ліра-К, 2020. С. 111-121.

36. Трофаїла Н.Д. Дитячо-батьківські відносини в молодшому шкільному віці. URL: <http://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13906> (дата звернення: 17.08.2025).

37. Ханко С. Детермінація психічного здоров'я школяра. Київ, 2018.
38. Як війна вплинула на сімейне життя українських жінок? URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2703/how-has-the-war-affected-the-family-life-of-ukrainian-women> (дата звернення: 17.08.2025).
39. Neppl T.K., Jeon S., Diggs O., Donnellan M.B. Positive parenting, effortful control, and developmental outcomes across early childhood. *Developmental Psychology*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1037/dev0000874> (дата звернення: 17.08.2025).

Авторська анкета респондента**Частина I: Демографічні дані**

Ваш вік (повних років): _____

Ваша стать:

Чоловіча _____

Жіноча _____

Ваш сімейний стан:

Неодружений/незаміжня

У шлюбі/партнерстві

Розлучений/розлучена

Вдівець/вдова

Чи маєте ви дітей?

Так _____

Ні _____

Ваш рівень освіти:

Середня

Професійно-технічна

Незакінчена вища

Вища (бакалавр, спеціаліст, магістр)

Частина II. Життєвий сценарій особистості

Установки щодо себе

1. Я вважаю, що повинен(на) бути ідеальним(ою), щоб мене приймали.

2. Мені важко визнавати власні потреби.

3. Часто ставлю інтереси інших вище за свої.

4. Відчуваю, що мої успіхи визначають мою цінність.

Установки щодо світу та майбутнього

1. Мені здається, що світ — небезпечне місце.

2. Часто очікую, що щось піде не так.

3. Мені важко робити вибір без схвалення інших.
4. Я вірю, що можу впливати на власне життя.

Поведінкові тенденції

1. Часто беру на себе надмірну відповідальність.
2. Уникаю конфліктів будь-якою ціною.
3. Мені важко завершувати справи.
4. Я легко надихаюся новими ідеями та готовий(а) діяти.

Емоційні патерни

1. Часто відчуваю провину без очевидної причини.
2. Мені важко розслабитися.
3. Я швидко адаптуюся до змін.
4. Мені легко виражати свої почуття.

Додаткові питання (відкриті відповіді)

1. Які правила або послання з дитинства найбільше вплинули на ваше життя?

2. Які значущі фрази батьків ви пам'ятаєте до сьогодні?

3. Які життєві цілі ви вважаєте найважливішими для себе?

4. Що, на вашу думку, найбільше формувало вас як особистість?

5. Оцініть, наскільки ви контролюєте своє майбутнє:

1 (зовсім не контролюю) _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 (повністю контролюю)

6. Загалом, наскільки ви задоволені своїм життям зараз?

1 (дуже не задоволений) _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 (дуже задоволений)